

כַּנְחַל הַמַּעָה

מאמרים ייחודיים
במגילת איכה ותשעה באב

לעילוי נשמת
אבי מורי הרב נחמיה בן מנשה הלוי הכ"מ

כנחל דמעה

מאמרים ייחודיים במגילת איכה
ותשעה באב

יוצא לעילוי נשמת

אבי מורי הרב נחמיה בן מנשה הלוי
דוידסון הכ"מ

אב תש"פ

תוכן עניינים

3	חלקי ה' אמרה נפשי - א
12	חלקי ה' אמרה נפשי - ב
23	הייתה כאלמנה – א
30	הייתה כאלמנה – ב
40	הייתה כאלמנה – ג
51	עבודה זרה

מאמר א'

חלקי ה' אמרה נפשי -א

שאלות:

1. איך אפשר להגדיר את בית המקדש כעצים ואבנים?
2. מה הביאור בדרשה שתשעה באב נקרא מועד?
3. מדוע משה רבנו לא נכנס לארץ ישראל?
4. מדוע יהושע היה הראשון בתנ"ך שכינה את הקב"ה 'אל חי'?
5. מה התחדש במצוות כיבוד אב ואם?
6. איך אפשר לעבוד את הקב"ה שלא על מנת לקבל פרס?

במאמר זה נעמוד על השאלות המפורסמות והמוכרות שבעניין תשעה באב, ובס"ד נבארם בדרך חדשה ונסיק ממאמר זה דרך בעבודת ה'.

תחילה נביא את הגמרא המפורסמת על אבימי ודרשתו:

"אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד, חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא, רהיט ואזיל ופתח ליה, ואמר אין אין עד דמטאי התם, יומא חד אמר ליה אשקין מיא אדאייתי ליה נמנם, גחין קאי עליה עד דאיתער, איסתייעא מילתיה ודרש אבימי (תהלים עט, א) מזמור לאסף" (קידושין ל"א, ע"ב)

רש"י: איסתייעא מילתא. בעודו גחין לפניו שהבין במדרש מזמור אחד שבספר תהלים שלא היה מבין בו קודם לכן לדורשו וי"מ שמקרא זה לבדו דרש מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו' קינה לאסף מיבעי ליה ודרש כך שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים שבביתו ומתוך כך הותיר פליטה בישראל שאלמלא כך לא נשתיר משונאי ישראל שריד וכן הוא אומר כלה ה' את חמתו ויצת אש בציון (איכה ד':י"א):

בגמרא זו מבואר שאבימי בן רבי אבהו הקפיד על קיום מצוות כיבוד אב ואם. אף שהיו לו חמישה בנים שכבר 'סמכי', דהיינו תלמידי

חכמים, כשהיה מגיע רבי אבהו אל פתח הדלת והיה רוצה להיכנס, היה אבימי הולך בעצמו לפתוח לו את הדלת. לא זו בלבד אלא שכל הדרך היה אומר 'אין אין' כדי שאביו לא יחשוב לרגע שלא באים לכבדו. יום אחד ביקש רבי אבהו מבנו אבימי 'השקיני מים', הלך אבימי להביא מים לאביו וביתיים נרדם רבי אבהו. אבימי לא זז משם 'וגחין עליה עד דאיתער', חיכה שם עד שיתעורר אביו כדי להביא לו מים.

בזמן הזה של ההמתנה למצוות כיבוד אב "איסתייעא מילתיה" וזכה אבימי להסביר את הפסוק שלא זכה להסבירו קודם לכן. אבימי חידש פשט בפסוק 'מזמור לאסף'. לפי פירוש רש"י אבימי חידש את הדרשה המפורסמת: "מזמור לאסף באו גוים בנחלתך" קינה לאסף מיבעי ליה? אמר אסף שירה שכילה הקב"ה חמתו על עצים ואבנים שבביתו ומתוך כך הותיר פליטה בישראל שאלמלא כך לא נשתייר משונאי ישראל שריד'.

ויש לשאול מה הפשט בדרשה זו, איך יתכן להגיד על הקב"ה 'שכילה חמתו על עצים ואבנים' ומה יעזור לכלות עצים ואבנים? והרי ישראל חטאו ולהם מגיע העונש? משמע מתוך דרשתו של אבימי שהקב"ה עשה כאן הנהגה של 'לפנים משורת הדין' – אמר אסף "שירה". ויש להבין מה הועיל כליית עצים ואבנים להציל את ישראל מכלייה? ובשלמא עונש הגלות בוודאי מכפר, אך כיליון של עצים ואבנים הוא לכאורה חסר הבנה?

ועוד יש לשאול: וכי בית המקדש הוא רק "עצים ואבנים"? אם אבימי היה רוצה לחדש שהקב"ה לקח משהו תמורת משהו, היה צריך להעצים את גדולת בית המקדש ולא לכנותו "עצים ואבנים"?

ניתן לזה דוגמא: למשל כשאדם חטא ונתחייב בקורבן, הוא מקריב בהמה על גבי המזבח בבחינת 'נפש תחת נפש'. האדם אינו יכול להקריב דבר פשוט לקורבנו, כגון צומח או דומם - אלא דבר שיש בו דימוי אליו.

כדי שהקב"ה יציל את עם ישראל מכליה הוא צריך לקחת משהו 'גדול' בתמורה, ובאמת בית המקדש הוא דבר שאין ערך לגדולתו. א"כ לא מובן מדוע מדגיש לנו אבימי שבית המקדש הוא רק עצים ואבנים? היה צריך אבימי להגיד: שירה שכילה הקב"ה חמתו על בית קדשנו ותפארתנו – ולא על עצים ואבנים? רואים מכאן שאבימי רוצה לחדד לנו עניין מרכזי בחורבן בית המקדש. מהו?

ועוד יש לשאול על גמרא זו: מדוע יש קשר בין מצוות כיבוד אב ואם לחידושו של אבימי, מדוע דווקא בשעה שהיה עסוק במצווה זו "איסתייעא מילתיה" וזכה לחדש חידוש זה? משמע שיש קשר בין כיבוד אב ואם לדרשתו של אבימי. אנו צריכים להבין לעומק את הקשר בין שניהם.

ועוד יש כאן שאלה קשה: איך רבי אבהו מכריז על בנו: **"אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצות כיבוד"** דהיינו שקיים אותה בצורה מושלמת וככל דקדוקיה. והרי כמה שורות אח"כ - באותו עמוד בגמרא מסופר כך:

"רבי טרפון הוה ליה ההיא אמא דכל אימת דהות בעיא למיסק לפוריא גחין וסליק לה, וכל אימת דהות נחית נחתת עלויה, אתא וקא משתבח בי מדרשא, אמרי ליה עדיין לא הגעת לחצי כיבוד!

רבי טרפון היה נותן לאימו לעלות עליו בכל פעם שעלתה למיטה, וכשהייתה יורדת ממיטתה היה רבי טרפון נותן לה לרדת עליו. ועדיין בבית המדרש אמרו לרבי טרפון – לא הגעת לחצי כיבוד! וא"כ איך אבימי שבסך הכול הגמרא מספרת עליו שהיה פותח את הדלת לאביו בעצמו, וחיכה לאביו שיקום משנתו כדי להביא לו מים – עליו אמר רבי אבהו שהוא קיים מצוות כיבוד? זו סתירה מפורשת.

אנו צריכים להבין מה מיוחד במצוות הכיבוד אב של אבימי שבזכותו זכה ל"איסתייעא מילתיה". ומדוע דווקא עליו נאמר שהוא קיים את מצוות כיבוד אב ואם.

תשעה באב איקרי מועד

כמו כן יש להוסיף כאן את השאלה המפורסמת, מדוע תשעה באב נקרא מועד? שהרי נפסק בשו"ע או"ח תקנט, ד: שאין אומרים תחנון בתשעה באב, משום שנקרא "מועד". וכונתו היא שנלמד מהפסוק באיכה "קרא עלי מועד לשבור בחורי".

ויש לשאול: איך אפשר להסביר את עניין ה'מועד' שבתשעה באב? שהרי כל המועדים הם ימי שמחה ותשעה באב הוא יום צום על החורבן ואינו יום של שמחה. א"כ כיצד אפשר לכנותו 'מועד'?

ובהכרח שיש כאן יסוד גדול שאנו צריכים להבין בעניין חורבן בית המקדש ככלל ובתשעה באב בפרט.

גם בי התאנף ה' בגללכם

על מנת שנוכל להבין את דרשתו של אבימי, שכילה הקב"ה חמתו על עצים ואבניו ולא על עם ישראל, יש לנו להתבונן בחטא המרגלים, שכידוע שהוא שורש חורבן בית המקדש.

הבה נתבונן במקצת מהפסוקים בפרשת שלח, השייכים אלינו:

וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוֹכַל לַעֲלוֹת אֶל הָעָם כִּי חֶזֶק הוּא מִמֶּנּוּ: וַיֹּצִיאוּ דַבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֶתְּה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתְּה אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשִׁי מְדוֹת: וְתִשָּׂא כָל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא: (במדבר יג, ל-לב, יד, א)

בפסוקים אלו מבואר 'חטא המרגלים' שהוציאו את דיבת הארץ, וטענו שלא יעלה בידם לעלות לארץ ישראל מפני העמים שיושבים שם. מנגד, כלב ויהושע טענו שיש לקיים את ציווי הקב"ה, ובוודאי יעלה בידם לעלות לארץ ישראל.

רבים התחבטו בשאלה, איך אפשר להבין את חטא המרגלים? וכי לא ראו את ניסי ה' הרבים שעשה להם במצרים ובמדבר, ומדוע טענו 'לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו'? איך אפשר להבין חטא זה?

יתר על כן, חטא זה לא היה של המרגלים בלבד, שהרי הפסוק אומר 'ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא'. דהיינו, שהמרגלים שכנעו בטענתם את 'כל העדה'. איך אפשר להבין זאת? וכי כל העדה לא זוכרים את ניסי ה'? בהכרח שישנה נקודה עמוקה בחטא המרגלים שעלינו להבין. אותה נקודה, הביאה את 'כל העדה' להסכים עם המרגלים ולא עם כלב ויהושע. עלינו להבין מהי?

ועוד יש לשאול: גם משפטו של כלב אינו מובן " **וַיְהִי כָלֵב אֶת הָעָם אֶל מַשָּׂה וַיֹּאמֶר עֲלֶה נַעֲלֶה וַיְרַשְׁנוּ אֶתְּה כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ**". דבריו של כלב, נראים לכאורה ככוחי ועוצם ידי – 'עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה'. היה לו לומר ולתלות את יכולת העלייה והניצחון בהקב"ה ולא בכוחם לעלות ולנצח. הרי ללא עזרת הקב"ה, המרגלים צדקו - כל העמים בארץ 'אנשי מידות', ורק בזכות הקב"ה יוכלו לנצחם.

א"כ לא מובן מדוע כלב מדבר אל העם בצורה כזו - של כוחי ועוצם ידי. והרי הקב"ה משבח את כלב וקורא לו 'עבדי כלב' ובהכרח, שכלב השיב למרגלים כהוגן. ויש לנו להבין מה מיוחד בתשובתו של כלב.

אך, יש עוד שאלה קשה בחטא המרגלים. כשמשה מוכיח את עם ישראל במשנה תורה על חטא המרגלים, הוא טוען שלא זכה להיכנס לארץ ישראל בגללם. הבה נתבונן בפסוק:

"גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בְּגִלְלֵיכֶם לֵאמֹר גַּם אֶתֶּה לֹא תִבְּא שָׁם"
(דברים א, לז)

מפרשי התורה התקשו מאד בפסוק זה, כיצד מאשים משה רבנו את 'חטא המרגלים' באי כניסתו לארץ ישראל? דבר זה לא מוזכר בפרשת 'שלח'. ישנם סיבות אחרות שבגללם משה לא נכנס לארץ, אך הקישור לחטא המרגלים אינו מובן.

ובנוסף יש לשאול, וכי משום שעם ישראל חטאו במרגלים, משה רבנו צריך לסבול את חטאם ולהיענש במיתה במדבר?

מכל השאלות הנ"ל אנו מבינים שבחטא המרגלים ישנה נקודה נסתרת ועמוקה, שעלינו לבאר. בנוסף, כשנבין את השורש 'לבכיה של חינום' בחטא המרגלים, נבין גם את ההסבר וההבנה 'לבכיה לדורות' שבתשעה באב.

חטא המרגלים – תלות במשה רבנו

נבאר את פרשת המרגלים ע"פ ביאורו של ה'משך חכמה' בפרשת שלח: מבואר בתורה ובחז"ל, 'שאלדד ומידד' התנבאו נבואה שאף אחד לא רצה שהיא תתממש – הם התנבאו 'משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ'.

נבואה זו הייתה בגדר נבואה חדשה, שלא נשמעה עד אז בצורה נבואית (אמנם אי כניסת משה לא"י נדרשת מכמה פסוקים, אך בגדר נבואה, אלדד ומידד היו הראשונים לחדש). בתורה מבואר שבעקבות נבואה זו רצו לכלוא את אלדד ומידד, או להטיל עליהם צרכי ציבור – כדי שיפסיקו להתנבאות. לעומת זאת, דווקא משה רבינו שהתנבאו עליו שהוא ימות במדבר, אמר 'מי ייתן כל עם ה' נביאים' ונתן להם להמשיך להתנבאות. ויתרה מכך לא גער ולא השתיק אותם.

כאן ישנה נקודה עמוקה שאנו צריכים לעמוד עליה, כאשר שמעו עם ישראל שמשה רבנו הולך למות במדבר, ולא להיכנס איתם לארץ ישראל – חוזק אמונתם התערערה.

אין אנו מסוגלים להבין את גדולתו של משה רבנו, גם אם נלמד על מעלת משה בדברי חז"ל, לא ראינו את גדולתו בעיננו. אך הם שראו בעיניהם את משה שפניו זורחות כחמה, שהוריד את התורה, שקרע את ים סוף ועשה את כל המופתים במצרים - הם הבינו את גדולתו של משה רבנו.

הבנה זו גם עמדה להם לרועץ, הם הבינו, וחשבו, שכל הניסים הגדולים שעשה להם הקב"ה, לא נעשו בזכותם אלא בזכות משה רבנו. הם היו בטוחים שבלעדי משה רבנו – הם לא היו זוכים לכל הניסים הללו. לא בכדי אמרו חז"ל בגמרא בסוטה י"ד ע"א:

"מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשר ודם, מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד בית המקדש ליחרב ולהגלות את ישראל מארצם. שמא יבואו לקבורתו של משה כאותה שעה ויעמדו בבכיה ויתחננו למשה ויאמרו לו: משה רבינו עמוד בתפלה בעדנו, ועומד משה ומבטל את הגזרה! מפני שחביבין צדיקים במיתתם יותר מבחיהם" (גירסת הב"ח שם)

עם ישראל היו בטוחים שכל הניסים שנעשו להם, היו בזכות משה ולא בזכותם, ואם משה רבינו לא היה עימם – לא היו נעשים להם ניסים אלו. באיזשהו מקום עם ישראל פיתח תלות - במשה רבנו. עבודת ה' שלהם התבססה על קיומו, וגדלותו של משה רבנו.

הבנה זו היא טעות יסודית. עם ישראל, גדולתם וקדושתם - היא בזכות עצמם ולא בזכות מנהיגם. ההפך הוא הנכון, כל גדולתו של משה רבינו הייתה למען עם ישראל. לולי עם ישראל משה לא היה זוכה למעלותיו הנשגבות.

יש לכך ראייה פשוטה, הלוא המה דברי הגמרא במסכת בבא בתרא קכ"א ע"ב:

"דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה שנאמר (דברים ב, טז) 'ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם וסמיך ליה וידבר ה' אלי לאמר', אלי היה הדיבור"

ופירש הרשב"ם שם וזה לשונו: לא היה דיבור עם משה: פה אל פה כבתחלה, אבל אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר

מעשה המרגלים, היה מדבר על ידי מלאך או באורים ותומים. אי נמי לא היה מדבר עמו אלא על ידי צורך מעשה הצריך להם.

כידוע ט"ו באב הוא אחד מהימים הטובים שניתנו לישראל. אחת הסיבות לכך היא: שבתאריך זה חזרה נבואתו של משה להיות בבחינת 'פה אל פה'. וזאת משום שקודם לכך - מאז חטא המרגלים, כשם שנגזרה הגזרה על מתי מדבר שלא יכנסו לארץ, כך גם על משה רבינו נגזר 'שירד' ממעלתו בנבואת 'פה אל פה', ורק לאחר שכלו מתי מדבר חזר הדיבור אל משה כבתחילה.

מכאן מבואר שכל מעלתו ודרגתו הנבואית של משה הייתה כפי זכות הדור, ומתוך הבנה שמנהיגם של ישראל הוא חלק בלתי נפרד מכללות העם. ולכן כאשר היו עם ישראל במעלתם - גם משה רבינו זכה 'לפה אל פה', אך כאשר ירדו ממעלתם - גם מנהיגם ירד ממדרגתו וממעלתו.

עכשיו נחזור לחטא המרגלים. כאשר עם ישראל והמרגלים שמעו מאלדד ומידד שמשה רבנו ימות במדבר ולא יכנס עימם לארץ ישראל, ובמקביל, נכנסו המרגלים לארץ וראו את העמים החזקים שיושבים בה, הבינו המרגלים שהם זקוקים לניסים גדולים כדי לנצח ולכבוש את ארץ ישראל מידי העמים האלו. אך כאן התערעה אמונתם בהקב"ה, הם חשבו שלהם בלבד - ללא משה, לא יעשה הקב"ה ניסים לישראל, וכשלו בכיבוש הארץ.

עם ישראל ברובו המכריע היה שקוע מאד "בתלות" בגדולתו של משה. בבחינה מסוימת עם ישראל סמכו יותר מדי על משה, במקום שיסמכו בביטחון גמור על הקב"ה.

לכן שבאו המרגלים ותיארו להם את הארץ והעמים היושבים שם, הם האמינו לגירסת המרגלים, והיו בטוחים שלא יצליחו להיכנס לארץ ישראל. חטא זה נחשב להם כחוסר ביטחון ואמונה בהקב"ה, חוסר הבנה באהבת הקב"ה את עמו, וחוסר הבנה 'במדרגת האדם' הפרטי שבישראל.

לעומת המרגלים, כלב שהבין את שורש חטא העם והמרגלים, אמר לעם " **וַיְהִי כִּלְבֹּב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עֲלֵה נַעֲלֶה וַיִּרְשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ**". כלב לא דיבר בצורה של 'כוחי ועוצם ידי' כפי שנראה היה לכתחילה, אלא הדגיש להם כלב את כוחם וזכותם גם ללא משה רבנו. ולכן אמר, אנחנו 'עלה נעלה', אנחנו 'וירשנו אותה', וכל זה הוא משום שהקב"ה שוכן בקרבנו ויעזור לנו. כל מעלת משה

רבנו – היא בזכותכם, ולא מעלתכם בזכותו. ולכן יש לנו לקיים את ציווי הקב"ה ולהיכנס לארץ ישראל.

לצערנו העם לא שמע בקול כלב, אלא בקול עצת המרגלים. חטא זה שחטא העם נקרא בתורה 'בכיה של חנינם', וזאת משום שהבכיה כאן איננה אמיתית, ויתרה מכך היא מהווה טעות יסודית בהבנת הגדלות של כל אחד ואחד מישראל, טעות יסודית בהבנת הקשר בין ישראל להקב"ה.

כאן ישנה עוד נקודה עמוקה. בבחינה כלשהיא, הקב"ה הבין ששורש חטאם של ישראל – הייתה גדולתו של משה רבינו. גדולתו שהייתה מרוממת מכל אדם, גרמה להם לתלות בו את ביטחונם ואת עבודת ה' שלהם, במקום שיתלו את ביטחונם בהקב"ה.

כאשר ראו ישראל את מעלת משה שלא זכה אליה שום בשר ודם – 'ולא קם בישראל כמשה עוד', הם לא יכלו לתפוס שיש להם מעלה בלעדיו. יתרה מזאת, הם לא יכלו לרומם את עבודת ה' הפרטית שלהם, ללא משה. כאשר ראה זאת הקב"ה, גזר הוא על משה רבנו מיתה במדבר – למען עם ישראל!

אל חי בקרבכם

רק כאשר יראו ישראל את משה מת במדבר, ובכל זאת יראו את ניסי ה' שיעשה להם בכניסתם לארץ, יסיקו מכאן בהכרח שמעלת עם ישראל תלויה בהם ולא במנהיגם ויתרה מכך גדלות מנהיגם תלויה בהם. ואהבת הקב"ה היא אליהם ולא אל מנהיגם.

מעתה נבין את הפסוק: **"גם ב' התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם"**.

אחת הסיבות שמשה רבנו מת במדבר, היא זאת שכתבנו – הבין הקב"ה שרק כאשר יראו ישראל שסוף סוף משה רבנו הוא בשר ודם, שנגזרה עליו מיתה ללא כניסה לארץ ישראל, ויראו את ניסי ה' שיעשו להם גם בלעדיו, מעתה זו ואילך יתלו ישראל את ביטחונם בצורה מוחלטת בהקב"ה.

קעת לאחר שהבנו את שורש חטא המרגלים ואת סיבת מיתת משה במדבר, נוכל להבין פסוק נוסף בספר יהושע:

**וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרֵשׁ
מִפְּנֵיכֶם אֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַחִתִּי וְאֶת הַחִי וְאֶת הַפְּרִזִּי וְאֶת
הַגְּרִגְשִׁי וְהָאֲמֹרִי וְהַיְבוּסִי: (יהושע ג, י)**

כידוע ישנם כינויים רבים להקב"ה, אך לכל כינוי שמוזכר בתנ"ך - יש את מי שזכה לחדש אותו. בפסוק זה מבואר, שהראשון בתנ"ך שחידש את הכינוי "אל חי" היה יהושע – אמנם כינוי זה מופיע רבות בתהילים ובעוד מקומות, אך הראשון שחידש זאת היה יהושע. ויש לשאול מדוע דווקא הוא חידש כינוי זה? ומה הביאור בכינוי זה?

ומסביר ה'משך חכמה' שלאור דברינו למעלה הדבר מסתדר היטב, יהושע אומר לישראל - עתה כשמשה רבנו מת, זה הזמן להוכיח שהניסים שעשה הקב"ה לכם הם למענכם, ולא למען משה רבנו. עכשיו, תיווכחו ש'אל חי בקרבכם' 'והוריש יוריש מפניכם את הכנעני וכו'. מעתה יש לכם לתלות את ביטחונכם ב'אל חי' – שקיים לעד, ולא בבשר ודם – גם אם הוא הגדול שבגדולים.

רק בתקופת יהושע האמין העם באמונה שלמה ש'אל חי בקרבכם' מפני אהבתו אתכם, ולא רק בזכות משה. ולכן זכה יהושע לחדש כינוי זה.

ההמשך במאמר הבא.

מאמר ב'

חלקי ה' אמרה נפשי -ב

שאלות:

7. איך אפשר להגדיר את בית המקדש כעצים ואבנים?
8. מה הביאור בדרשה שתשעה באב נקרא מועד?
9. מדוע משה רבנו לא נכנס לארץ ישראל?
10. מדוע יהושע היה הראשון בתנ"ך שכינה את הקב"ה 'אל חי'?
11. מה התחדש במצוות כיבוד אב ואם?
12. איך אפשר לעבוד את הקב"ה שלא על מנת לקבל פרס?

מאמר זה הינו המשך של המאמר הקודם ומפני אריכות העניין חילקתיו לשני חלקים. במאמר הקודם ביארנו לעומק את שורש חטא המרגלים, את שורש 'הבכיה לחינם', מתוך הבנה, שחטא 'הבכיה לדורות' שבתשעה באב נעוץ בחטא המרגלים.

ביארנו שחטא המרגלים היה חוסר אמונה בהקב"ה, שנבע מתוך מחשבת תלות במשה רבנו, מתוך מחשבה שהוא העיקר והם הטפל. ביארנו שבבחינה מסוימת גדולתו של משה הייתה מקור חטאם של ישראל, ולכן הקב"ה גזר על משה מיתה במדבר להוכיח לישראל שהם העיקר – והם יצליחו להיכנס לארץ ישראל גם בלעדי משה. כמו כן ביארנו לפי זה, שיהושע הוא הראשון בתנ"ך שזכה לחדש את הכינוי 'אל חי' – שאמר 'אל חי בקרבכם'.

חלקי ה' אמרה נפשי

קעת נחזור להתבונן בחורבן בית המקדש. כשמתבוננים בפסוקי מגילת איכה, מוצאים אנו פסוקים רבים של פורענות, של קינה והספד על ישראל ובית המקדש. אך ישנו פסוק אחד שלעניות דעתי הוא הפסוק החמור מכולם. כוונתי לפסוק:

"ואמר אבד נצחי ותחלתי מה'." (איכה ג, יח)

פסוק זה הוא בעיני הקשה והחמור ביותר במגילת איכה. פסוק זה מבאר שחלק מעם ישראל אמרו 'אבד ניצחי' - אין יותר תקומה. יתרה מכך אמרו חלק מעם ישראל, לא רק ש'אבד ניצחי' אלא גם 'תחלתי מה'. שמתבוננים במפרשי איכה, הם מסבירים שרק חלק מעם ישראל טענו כך. אך עדיין יש לשאול כיצד נאמר פסוק כה כואב זה? מה הביא את חלק מעם ישראל לומר זאת?

כאן אנו מגיעים לחורבן בית המקדש, כשם שהסברנו בחטא המרגלים שעם ישראל פיתחו תלות בגדולת משה רבינו, כך היה בבית המקדש. כידוע לנו שורש ה'בכיה לחינם' הוא שורש ה'בכיה לדורות', חורבן בית המקדש ותשעה באב נעוץ בתשעה באב של המרגלים. וגם שורש חטאם אחד. נסביר:

בית המקדש ודורו היו כמו משה רבינו ודורו, כשם ששורש חטאם של ישראל בפרשת המרגלים הייתה - גדולתו של משה רבינו, שתלו בו - בזכותו, את ביטחונם, ולא בהקב"ה, כך היה בזמן בית המקדש. אין אנו מסוגלים להבין לעומק את גדולת בית המקדש, אך הדור שזכה לכך, שראו זאת בעיניהם - לא היו מסוגלים להאמין שבית המקדש ייחרב. מרוב גדולת בית המקדש - ישראל תלו בו את ביטחונם ולא בהקב"ה.

ישראל 'הרשו לעצמם' לעשות עבירות, ללא פחד מעונש, בהבנה ש'זכות' בית המקדש תגן עליהם. בהבנה פנימית של העניין, בית המקדש - היה שורש חטאיהם של ישראל.

עבודת ה' שלהם הדרדרה מדחי אל דחי, בחושבם שבית המקדש הוא העיקר והם הטפל - והייתה להם ראייה לכך, הם ראו שהם עושים עבירות חמורות ובמקביל לכך - ניסים גלויים נעשים בבית המקדש. מכאן הם הסיקו שבית המקדש הוא העיקר והם הטפל.

מחשבה זו היא סיכנה את המשך קיום ישראל. אם עם ישראל היו ממשיכים לעשות חטאים נוספים - יחד עם קיום בית המקדש, לא הייתה תקומה לעם ישראל - הייתה נגזרת עליהם כליה ח"ו.

כשראה זאת הקב"ה, עשה לבית המקדש כשם שעשה למשה רבינו. כמו שמשה מת במדבר למען עבודת ה' של עם ישראל, כך בית המקדש נחרב למען המשך קיום עם ישראל. מטרת החורבן הייתה, תיקון ושינוי מהיסוד, של עבודת ה' הפרטית של כל אחד ואחד.

עד כדי כך חשבו חלק מעם ישראל שהם הטפל ובית המקדש הוא העיקר, שבחורבן בית המקדש אמרו 'אבד ניצחי ותוחלתי מה'. הם לא יכלו לתפוס מציאות כזו שבית המקדש ייחרב – כשם שדור המדבר לא האמינו שיוכלו להיכנס לארץ ישראל בלעדי משה.

ויש לשאול מה התשובה לאותם שטענו 'אבד ניצחי'? היכן נרמז בפסוקי איכה, את מטרת חורבן בית המקדש?

הבה נעיין בפסוק:

חֲלֵקֵי ה' אֲמָרָה נַפְשִׁי עַל כֵּן אוֹחִיל לֹא: (איכה ג, כד)

לעניות דעתי פסוק זה הוא החשוב ביותר במגילת איכה, במילים אלו מתומצת כל מטרת הגלות והחורבן. הפסוק מסביר את הקשר המיוחד והבלתי פוסק של הקב"ה וישראל.

כתב רבנו יצחק ערמא בספרו עקידת יצחק על איכה:

ואמר חלקי ה' אמרה נפשי. וכו' אמנם הנפש המשכלת מצד יחס מקורה ורום מחצבה, יש אלוקים קרובים אליה, והיא לבדה חלק אדם מאל וחלק אלוה מעולמו, ועל כן יש לה אחרית ותקווה וסמיכות דעת בו יתברך מצד עצמו, כי עשר ידות לה בבית המלך ובו תדבק כי הוא עצמה חלקה ונחלתה.

היינו שהפסוק מסביר מדוע אין לומר 'אבד ניצחי ותוחלתי מה', משום ש'חלקי ה' אמרה נפשי', כל אחד ואחד מישראל הוא חלקו ונחלתו של הקב"ה. בפסוק זה מבואר כוחו של האדם הפרטי, מודגש כאן שלנפשו של האדם – 'עשר ידות לה בבית המלך'. כשאדם מבין את גודל הקשר שלו להקב"ה, מבין הוא שלעולם אין מציאות של 'אבד ניצחי', ולכן אומר הפסוק 'על כן אוחיל לו'.

נחזור לדברי הגמרא בקידושין. יסוד זה רצה אבימי ללמדנו, שכאשר הקב"ה הבין שבית המקדש הוא מקור חטאם של ישראל – בחושבם שבית המקדש הוא העיקר והם הטפל, החריב הקב"ה את ביתו. בזאת, הראה הקב"ה מי הוא העיקר ומי הוא הטפל, שהרי בית המקדש נחרב – וישראל קיימים. אבימי שהבין לעומק את יסוד 'חלקי ה' אמרה נפשי' - הסיק מכך את חורבן בית המקדש, וחדש לנו ש'אמר אסף שירה שכילה הקב"ה את חמתו על עצים ואבנים'. כאן ישנה נקודה עמוקה, רצה הקב"ה ללמדנו שבית המקדש מצד עצמו הוא רק 'עצים ואבנים' – ורק בגלל ישראל – חלקי ה' אמרה נפשי – רק בגללם הוא "בית המקדש".

אבימי רצה להדגיש לנו מי הוא העיקר ומי הוא הטפל. אין כוונה 'לגמד' ולהמעט בחלקו של בית המקדש, אלא אבימי הדגיש לנו שישראל הם העיקר ובית המקדש בלעדיהם הוא 'עצים ואבנים'. גודלו של הקב"ה הוא, שהחריב את ביתו, למען נסיק מכך את מטרתו המקורית של בית המקדש – חלקי ה' אמרה נפשי'.

יסוד זה מחבר אותנו לפרשת המרגלים. כשם שישראל הבינו את המושג 'אל חי בקרבכם' שחידש יהושע, רק לאחר מיתת משה במדבר, (לאחר שטעו בהבנת גודלו וקדושתו של משה) כך ישראל טעו בהבנת גודלו וקדושתו של בית המקדש. תפקידם בגלות הוא להגיע להבנת 'חלקי ה' אמרה נפשי'.

נמצא שחטא המרגלים וחורבן בית המקדש – 'בכיה לחינם' ו'בכיה לדורות' שורשם אחד, מי הוא העיקר ומי הוא הטפל. וכן עונשם מטרתו המשותפת היא, 'אל חי בקרבכם' שאמר יהושע ו'חלקי ה' אמרה נפשי' שאמר ירמיהו.

וראו להביא כאן את דברי הספורנו בשמות כד, יח:

וזה בעצמו באר באמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם - לא כמו שיעד קודם לכן, כאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך אבל עתה יצטרך לכהנים.

וכן תעשו אתם כדי שאשכון בתוכם, לדבר עמך ולקבל תפלת ועבודת ישראל, לא כמו שהיה הענין קודם העגל כאמרו בכל המקום כו' אבא אליך.

והיינו שמטרת הבריאה המקורית - ללא חטאם בעגל הייתה מציאות של 'בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך'. דהיינו שכל כך חזק היה מציאות של 'חלקי ה' אמרה נפשי' ו'אל חי בקרבכם', שלא היה צורך במשכן ובכוהנים. אלא 'בכל מקום וכו' אבא אליך' כל אחד היה משכן להשראת השכינה. (זוהי שיטת הספורנו שהמשכן הוא 'בדיעבד' אך יש ראשונים שחולקים עליו וסוברים שהמשכן הוא לכתחילה. והעניין הצריך אלינו מבואר היטב.)

מעתה נתרץ את השאלה ששאלנו: מדוע תשעה באב נקרא מועד?

התרוץ פשוט לאור הדברים שכתובים כאן, ה'מועדים' הם ימים של קירבת ה' – ימים שבהם התגלתה הנהגתו וקרבנותו של הקב"ה אלינו. בחורבן בית המקדש שהיה בתשעה באב, הראה לנו הקב"ה עד כמה אנו 'העיקר' בבריאה, עד כמה בית המקדש הוא טפל

לעומתנו. בחורבן בית המקדש הוכח מטרת הבריאה של 'חלקי ה' אמרה נפשי'. ועל כן בדין וביושר נקרא מועד.

יש כאן עוד נקודה עמוקה. כידוע אהבה בין בני אדם, וכן בין אדם למקום, אינה נמדדת כשהדברים הולכים בדרכי מישרים, אלא דווקא בזמנים הפחות נעימים – בהקרבה ומסירות. כך בדיוק אהבתו של הקב"ה אלינו מוכחת יותר 'בזמנים הקשים'. לכן בבחינה מסוימת תשעה באב הוא המועד הכי גדול במועדי ישראל, שם הוכחה אהבתו וקרבנו לישראל יותר מכל המועדים. שאפילו שישראל חטאו בזמן בית המקדש, עדיין הראה להם הקב"ה שהם העיקר בבריאה – חלקי ה' אמרה נפשי. וזה נראה לי טעם הגון בטעם 'תשעה באב איקרי מועד'.

מצוות כיבוד אב ואם

אחרי שביארנו שאבימי הדגיש לנו את היסוד של חלקי ה' אמרה נפשי, יש לנו לבאר מדוע יסוד זה קשור למצוות כיבוד אב ואם. שהרי מוכח בגמרא בקידושין שהובאה לעיל שיש קשר בין מצוות כיבוד אב ואם לדרשתו של אבימי.

נחזור בקצרה על הגמרא, ועל השאלות ששאלנו:

"אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי קיים מצוות כיבוד, חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא, רהיט ואזיל ופתח ליה, ואמר אין אין עד דמטאי התם, יומא חד אמר ליה אשקיין מיא אדאייתי ליה נמנם, גחין קאי עליה עד דאיתער, איסתייעא מילתיה ודרש אבימי (תהלים עט, א) מזמור לאסף" (קידושין ל"א, ע"ב)

1. מדוע דווקא בזמן שעסק אבימי במצוות כיבוד אב ואם "איסתייעא מילתיה" וזכה להבין את 'מזמור לאסף'?

2. מה היה מיוחד בכיבוד אב של אבימי? ואיך הכריז עליו אביו - רבי אבהו, 'כגון אבימי ברי קיים מצוות כיבוד'? והרי כמה שורות לאחר מכן הובא ה'כיבוד אם' הבלתי נתפס של רבי טרפון, ואמרו לו לא הגעת לחצי כיבוד. וא"כ מה מיוחד בכיבוד אב של אבימי?

בשביל להבין זאת צריכים אנו להתבונן לעומק במצוות כיבוד אב ואם.

רבים חושבים שישראל נצטוו על מצוות כיבוד אב ואם לראשונה בהר סיני. אך כשנתבונן נראה, שישראל נצטוו על מצוות כיבוד א"ו עוד לפני קבלת התורה בסיני, ב'מרה'. הבה נעיין בפסוק ובגמרא:

וַיַּעַק אֶל ה' וַיִּזְרְהוּ ה' עַץ וַיִּשְׁלַח אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם שָׁם שֵׁם לֹ חֶק וּמִשְׁפָּט וְשֵׁם נִסָּהוּ: (שמות טו, כה)

והתניא עשר מצות נצטוו ישראל במרה שבע שקיבלו עליהן בני נח והוסיפו עליהן דינין ושבת וכיבוד אב ואם דינין דכתיב (שמות טו, כה) שם שם לו חוק ומשפט שבת וכיבוד אב ואם דכתיב (דברים ה, יא) כאשר צוך ה' אלהיך ואמר רב יהודה כאשר צוך במרה. (סנהדרין נ"ו ע"ב)

ויש לשאול, מדוע נצטוו ישראל על מצוות כיבוד אב ואם עוד לפני מתן תורה? ובשלמא 'שבת', מובן שזהו יסוד היהדות והאמונה בבריאת העולם, וכן 'דינין' מובן, שידעו איך להתנהג בין אדם לחבירו. אך 'כיבוד אב ואם', מה הצורך לצוותם במרה?

במצוות כיבוד אב ואם מונח יסוד גדול. חז"ל מלמדים אותנו שמצוות כיבוד א"ו ומצוות שבת הוסמכו בתורה פעמים רבות. מכאן לומדים חז"ל ששני מצוות אלו 'הוקשו' זה לזה (ולומדים מכך כמה וכמה חידושים). כמו שכתוב 'איש אביו ואימו תיראו ואת שבתותי תשמורו', וכן תמצא בלוחות, בראשונות ובשניות, שנסמכו שני מצוות אלו האחד לשני.

התורה מלמדת אותנו שישנו יסוד מחבר בין השבת ובין כיבוד א"ו. מצוות כיבוד א"ו אף שמצווה מושכלת היא – שהשכל מחייבה להכיר טובה להורים ולכבדם, וכמו שמצינו בגמרא שם בקידושין שאף באומות העולם היו שהקפידו עליה ביותר, אפילו שלא נצטוו עליה, כגון עשו וכו'. אך יש יסוד עמוק יותר. מצוות כיבוד א"ו מסמלת את 'חלקי ה' אמרה נפשי', היא מסמלת את קדושתו של 'הגוף' של היהודי, אפילו גופו של ישראל קדוש הוא. זאת משום שגוף זה הוא 'כלי' למשכן 'חלקי ה' אמרה נפשי'. אין לראות במצוות כיבוד א"ו, רק 'הכרת הטוב' על גידולו והבאתו לעולם של הילד, אלא אנו רואים את ההורים כשותפים ביצירתו הקדושה של 'חלקי ה' אמרה נפשי' – יצירתו של 'ישראל' חדש שנולד בעולם.

התורה מלמדת אותנו שמגיע להורים כבוד, על שותפותם בהבאת 'גוף' קדוש לעולם, שהרי ג' שותפין באדם, הקב"ה, אביו ואימו. כללו

של דבר, במצווה זו מודגשת מעלתם של ישראל – 'חלקי ה' אמרה נפשי'. מצוות השבת, מסמלת את האמונה בבריאת העולם, שכוללת בתוכה את בריאתן של נשמות ישראל. רצתה התורה ללמדנו, שבריאה זו – הקב"ה ממשיך את בריאתה בכל אדם שנולד, אך הפעם עם השותפין שבחר – ההורים, יחדיו נוצרים 'גוף' ו'נשמה' קדושים – 'חלקי ה' אמרה נפשי'.

יש להוסיף כאן את דבריו של הכלי יקר בספר שמות טו, כג:

וכיבוד אב ואם יש לו דמיון עם השבת, כי לא לחנם נסמכו שני מצות אלו בדברות ראשונות ואחרונות, ובפרשת קדושים 'איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו'. והקרוב אלי לומר בזה שבא להורות ששלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו ע"כ צוה על כיבוד שלשתן יחד, כי כיבוד השבת הוא כיבוד הקב"ה, כי מאחר שהשבת מופת על חידוש העה"ז, נמשך ג"כ לידע ולהודיע שהקב"ה השותף השלישי הנופח באפיו נשמת חיים, כי לדעת מאמיני הקדמות אין להקב"ה חלק ביצירת האדם, וזה סוד נשמה יתירה שיש לשומרי השבת ביום השבת.

חידש הכלי יקר חידוש גדול, שכיוון שהשבת מורה על חלקו של הקב"ה ביצירת האדם – קבע הקב"ה הוכחה לכך, שבשבת ישנה 'נשמה יתירה' לישראל, זוהי מעין בריאה חדשה, והוכחה שיש להקב"ה חלק ביצירת האדם גם לאחר בריאת העולם.

כללו של עניין, שני מצוות אלו - שבת וכיבוד א"ו מורות על קדושתם ומעלתם של ישראל. כיבוד אב ואם – על קדושת גופו של ישראל, ומצוות השבת – שמלמדת על קדושת נשמתו של ישראל. שני מצוות אלו מוכיחות יחדיו את 'חלקי ה' אמרה נפשי' ולכן הוסמכו זה לזה.

לא בכדי ניתנו שני מצוות אלו כבר במרה. הם היוו מעין 'הקדמה' למתן תורה, הקב"ה רצה ללמד את ישראל שמעלתן מקובעת במצוות התורה. מעלתן היא 'חלק מהתורה' – בכך שיש מצוות שמורות עליה. הקב"ה רצה שישראל ידעו יסוד זה עוד לפני מתן תורה, כך יחפצו לקבל את התורה, מתוך הבנה עד כמה עמוק הקשר ביניהם להקב"ה, מתוך הבנה של 'חלקי ה' אמרה נפשי' – שהם העיקר בבריאה.

נחזור לגמרא בקידושין על אבימי, ונוסיף כאן את דבריו של 'הבן יהודע' שם:

כגון אבימי ברי, קיים מצות כבוד. קשה מאי רבותיה בדבר זה שהולך לפתוח הדלת לאביו והלא רבי טרפון גחין וסלקא אימיה

לפוריה על גבו וגם הלכה פעם על כפות ידיו ועם כל זה אמרו לו
'עדין לא הגעת לחצי כבוד?'

ונראה לי בס"ד דאין כונתו לשבחו בשיעור הכבוד אלא כונתו
לשבחו שהיה עושה מצות כבוד לשמה ולא בעבור שכר, דידוע
מה שאמר התנא (משנה אבות ו, ז) גדולה תורה שנותנת חיים
לעושה בעולם הזה ובעולם הבא ופרשנו הכונה דעל עסק התורה
מפורש שכר של אריכות ימים דכתיב 'ובדבר הזה תאריכו ימים'
(דברים לב, מז) וכן נאמר 'כי בי ירבו ימיה ויוסיפו לך שנות חיים'
(משלי ט, יא) ואף על גב דשכר זה של אריכות ימים נאמר גם
במצות כבוד אב ואם ובמצות שלוח הקן התם אינו אלא בעולם
הבא ולא בעולם הזה כמו שאמרו רז"ל (קידושין לט:): בגמרא
למען יאריך ימיה (דברים ה, טו) לעולם שכולו ארוך.

אך אריכות ימים האמור גבי תורה היא בעולם הזה ובעולם הבא
ולכך בא רבי אבהו לעשות הוכחה לאבימי בריה שהיה עושה
מצות כבוד אב לשמה ואין כונתו בשביל השכר, יען כי כאשר היה
אביו קרי אבבא היה פוסק מלימודו והולך לפתוח הדלת לכבודו
ואם היה בשביל שכר אדרבא ישאר במקומו ללמוד עדיף ליה כי
שכר לימוד התורה הוא בעולם הזה ובעולם הבא ושכר הכיבוד
אב ואם הוא רק בעולם הבא.

והא דהוצרך לומר 'חמשה בני סמכי הוו ליה לאבימי בסיי אביו'
ללמד כיון דחמשה כולם סמוכים אי אפשר שלא ימצא להיות
תמיד לומדים עמו כולם או מקצתם ונמצא יש מצויים לפתוח ועם
כל זה קם הוא לפתוח ואינו מניח לאחד מבניו לקום לפתוח.

באמת היו כאלו שקיימו יותר מאבימי את מצוות כיבוד אב ואם, אך
על אבימי נאמר שהוא הבין לעומק את מצוות כיבוד אב ואם – הוא
קיים מצווה זו לשם שמים ללא חשבון השכר. עליו נאמר, שהוא קיים
מצוות כיבוד!

שכרו היה שהוא הבין לעומק את מצוות כיבוד – את 'חלקי ה' אמרה
נפשי'. לכן דווקא בזמן שהיה עסוק במצווה זו, זכה ל"איסתייעא
מילתיה" להבין לעומק את 'מזמור לאסף', הוא הבין את עומק
השירה של אסף, את חטאם של ישראל, ואת כונתו של הקב"ה
בחורבן בית המקדש. הוא הבין שהקב"ה רצה להראות לנו שבית
המקדש הוא 'עצים ואבנים' – הטפל, ואנו העיקר 'חלקי ה' אמרה
נפשי', ולכן הגיע להבנה זו דרך מצוות כיבוד אב ואם.

אחרי שביארנו את יסוד זה בארוכה, נוכל להבין עוד עניין:

שלא על מנת לקבל פרס

המשנה באבות פרק א, ג אומרת כך:

"אנטיגנוס איש סזוכו קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר, אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם"

על משנה זו דנו ראשונים ואחרונים רבות, ובכל זאת אנו נפרש את המשנה על פי פירוש החסיד יעב"ץ. ונפתח בשאלה: מהו פרס? מהי עבודת ה' שלא על מנת לקבל פרס?

הרמב"ם בפירוש מסכת אבות עונה כך:

פרס יקרא הגמול אשר יגמל האדם ממי שאין לו טובה עליו אבל יעשה זה על דרך החסד והחנינה, כמו שיאמר אדם לעבדו או לבנו הקטן או לאשתו עשה לי כך וכך ואתן לך דינר או שנים, זהו ההפרש אשר בין פרס לשכר כי השכר הוא שינתן בדין, ואמר זה החסיד שאתם לא תעבדו הש"י ע"מ שייטיב לכם ויגמלכם חסד ותקוו לגמול ותעבדוהו בעבורו ואמנם עבדוהו כעבדים שאינם מקוים להטבה ולא לגמילות חסד.

פירש לנו הרמב"ם, שכר – הוא שינתן בדין וביושר. פרס – הגמול על דרך החסד והחנינה. וחיידשה המשנה שלא רק שאין לעשות המצוות על מנת שינתן לך שכר, אלא אפילו לחשוב שמגיע לנו חנינה! גמילות חסד! זוהי עבודה לא שלמה, זוהי עבודה על מנת לקבל פרס. דברים אלו מבהילים.

צריך להתבונן במשנה זו, שהרי דרכו הטבעית של האדם היא להימשך לתועלת, להנאה ולרווח. לעומת זאת דרכו של האדם להתרחק מהסכנה, מהפסד, ואפילו מדבר חסר תועלת. זהו הטבע הטבוע באדם.

התורה במקומות רבים מזכירה – ומבטיחה, את השכר והטוב שיזכו הדור שישמרו את דרך ה', כדוגמת כל פרשת 'אם בחוקתי תלכו', 'והיה אם שמוע', 'למען ירבו ימכם'. וכן חז"ל הלכו באותה הדרך

ל'למוד תורה הרבה כדי שיתנו לך שכר הרבה' (שמחות א, ט). התורה עשתה זאת כדי שידע האדם מהי הדרך הנכונה, שיש שכר ועונש - זהו אחד מעקרונות האמונה.

יש כאן שאלה עמוקה, כיצד ניתן לומר לאדם לעבוד על מנת שלא לקבל פרס? דרכו של האדם היא להימשך לתועלת, גם אם נסביר את המשנה בדרך המפורסמת, שהאדם ידע שיש שכר, אך מטרת עבודתו תהיה ללא כוונת השכר אלא לשם שמיים, הבנה זו קשה היא. עצם העובדה שהאדם 'יודע' שיש שכר, בתוך תוכו הוא מכוון לשם - זהו טבעו. וא"כ כיצד ניתן להגיע לעבודה שהיא כל כולה לשם שמיים? אין אני בא לטעון שצריך לעבוד על מנת לקבל פרס ח"ו, אלא צריכים אנו להבין איך מגיעים לכזו דרגה בעבודת ה' - שהיא מנוגדת לטבעו של האדם.

שאלה זו אינה פשוטה כלל וכלל, במשך הדורות התעסקו עימה רבות, עד כדי כך שבזמן בית שני חלק מהעם התפלגו בעקבות 'משנה זו', ושאלה זו. וכך כתב הרמב"ם במשנה זו:

"והיו לזה החכם שני תלמידים שם האחד צדוק ושם השני ביתוס וכאשר שמעו שאמר זה המאמר יצאו מלפניו ואמר האחד לחברו הנה הרב אמר בפירוש שאין לאדם לא גמול ולא עונש ואין תקוה כלל כי לא הבינו כונתו וסמך האחד מהן ידי חברו ויצאו מן הכלל והניחו התורה. התחברה לאחד כת אחת ולחברו כת אחרת וקראום החכמים צדוקים וביתוסים וכו' ואמר כל אחד לסיעתו שהוא מאמין בתורה וחלק על הקבלה שאינה אמתית וזה לפטור עצמם מן המצות המקובלות והגזרות והתקנות אחר שלא יכלו לדחות הכל הכתוב והמקובל ועוד שהתרחב להם הדרך לפירוש כי לאחר ששב הפי' בבחירתם היה יכול להקל במה שירצה ולהכביד במה שירצה כפי כונתו אחר שאינו מאמין כלל בעיקר ואמנם בקשו דברים המקובלים אל קצת בני אדם לבד ומאז יצאו אלו הכתות רעות ויקראו באלו הארצות ר"ל מצרים קראים ושמותם אצל החכמים צדוקים וביתוסים"

הרי לנו ששאלה זו אינה כה פשוטה, ובעקבות אי ההבנה של משנה זו כראוי התפלגו חלק מהעם. ונסביר את הדברים על פי דבריו של החסיד יעב"ץ בפירושו למסכת אבות:

ולזה אמר הנביא (איכה ג, כא- כד) 'זאת אשיב אל ליבי על כן אוחיל' 'חסדי כי לא תמנן' 'חלקי ה' אמרה נפשי'. ויש להבין מהו אשר חילק מאמרו אל ליבו ואשר אמרה נפשו. והעניין אצלי, כי האדם באשר הוא אדם קשה לצייר עבודה על מנת שלא לקבל

פרס, ולא יתכן זה כי אם לנפש מצד טבעה לפי שהיא מן העליונים והיא חושקת בטבע לעבודתו כמלאכי מעלה, ואנשים אשר שב אנושותם כולו נפשיי הם העובדים על מנת שלא לקבל פרס, ולזה אמר לליבו במה שהוא אנושי, אמר דברים המתישבים אל הלב, אמנם לנפשו לא יצטרך לומר טענות, היא מעצמה תאמר שתבחר בעבודה מצד עצמה לא מצד דבר אחר והוא אומר 'חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו', לא מטענה אחרת.

ביאר לנו היעב"ץ שהדרך להגיע לרמה של עבודת ה' שלא על מנת לקבל פרס, היא דרך הבנת הפסוק 'חלקי ה' אמרה נפשי'. כשהאדם מבין שהוא 'חלק' אלוה ממעל הוא מסוגל לעבוד לשם שמים. ללא הבנה זו 'האדם באשר הוא אדם קשה לצייר עבודה שלא על מנת לקבל פרס'. כלומר רק כאשר האדם מפנים את היותו חלק אלוה ממעל, רק כאשר הוא מבין את גודל מעמדו ואת הקשר החזק והבל ינתק שלו עם הקב"ה, אז מסוגל הוא להגיע לעבודה שלא על מנת לקבל פרס.

לפי זה פירש היעב"ץ את הפסוק בתהילים 'אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי', הנני משועבד לעבודתך ולא אסור ממנה לעולם כיליד בית שיעבוד את רבו בתמידות ובשמחה, לא כעבודת הנקנה שיברח אם יוכל, כי רוב העבדים הנמכרים הם שבויים או גנבים ולכן יעבדו את אדוניהם על כורחן ובעיצובן. וזה טעם 'פתחת למוסרי' לא תצטרך לענות בכבל רגלי כי ברצון נפשי אעבדך שנים רבות.

לעניות דעתי, פסוק זה של 'חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו' מתמצת את כוונת מגילת איכה. פסוק זה מדגיש עד כמה אנו חלקו של הקב"ה, ועד כמה אנו העיקר בבריאה – אפילו לעומת בית המקדש. ולכן בדין וביושר יש לקרוא לתשעה באב 'מועד' שמלמדנו יסוד זה בעבודת ה'.

מאמר ג' הייתה כאלמנה -א'

שאלות:

1. מדוע נמשלו עם ישראל לאלמנה ולא לגרושה?
2. מדוע שרף המלך יהויקים את מגילת איכה?
3. מדוע נקראת המגילה בשם 'איכה'?
4. באיזה פסוק הוזכר לראשונה שם ה' באיכה, ומדוע?
5. מדוע דווקא 'המזבח' מוריד דמעות על המגרש את אשתו?
6. מה הביאור ב'גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה'?

במאמר זה נעסוק בעניין מרכזי במגילת איכה וגלות ישראל והוא הקשר בין עם ישראל להקב"ה בזמן הגלות. כשנבין לעומק את מטרת הגלות ואת בחירת הקב"ה במציאות זו, נבין את תפקידנו ועבודתנו, בתקופה זו של החורבן והגלות.

כשנעיין במקורות ובדברי חז"ל נגלה שהיו רבים בעם ישראל שטעו, ולא פירשו נכונה את משמעות גלות ישראל וחורבן ירושלים. הם הסיקו מחורבן בית המקדש ומגלות ישראל שמאס הקב"ה בעמו, וחורבן ירושלים סימל בעבורם את הניתוק וסיום הקשר ח"ו של הקב"ה מעם ישראל. טעות חמורה זו הביאה אותם לעשות חטאים נוספים בגלות, כפי שנראה בהמשך דברינו. ובכך למעשה הרחיקו את עצמם מן הגאולה.

ראשית יש לנו לעמוד תחילה, על עצם רצון הקב"ה בכתיבת 'מגילה' על החורבן. לכאורה, היה ראוי להסתיר את חורבן בית המקדש וחורבן ירושלים מפני כבוד השם. שהרי אין כבוד הקב"ה שייכתב לדורות ש'מקום קודשנו ותפארתנו', מקום העבודה לו יתברך חולל בידי זרים. א"כ יש להבין מדוע נכתבה מגילת איכה? וכי לא ראוי להסתיר עניין זה?

ונביא כאן מדבריו של רבי יוסף טאיטצאק (היה בדור הבית יוסף, וכדאי שנכיר בגדולתם של ראשונים, וכתב עליו 'הראשית חכמה' "שהרב יוסף טאיטצאק ארבעים שנה לא ישן במטה מוצעת, אלא משבת לשבת, ואמרו שהיה דרכו לישן על גבי תיבה אחת ורגליו תלויות, והיה קם בחצות ממש, ולא ידע אדם מזה עד אחר פטירתו שאז סיפרה זאת אשתו) וכתב בספרו 'לחם סתרים' וזה לשונו:

"מנהג המלכים לכתוב בספר דברי הימים שלהם כל הימים שהיה להם ניצחון מאויביהם ותשועה, אבל הימים שכשלה בהם ידם אין עושים להם שום רושם וזיכרון, אדרבה הזוכר אותם ממיתים אותו. אבל הקב"ה אינו כן, אלא כי כמו שעשה זיכרון ליציאת מצרים שהיה תשועה גדולה לישראל, כך צווה לירמיהו הנביא ע"ה שיעשה זיכרון לאותו היום שכשלה בו יד ישראל בעוונותינו. מפני שיזכרו וישבו אליו יתברך, וזה שאמר הכתוב 'שמחה לצדיק עשות משפט' (משלי כא, טו) שרצה לומר שהצדיק ישמח בה' שעושה משפט ונותן ייסורים, כי בזה הצדיק מפשפש במעשיו ועושה תשובה. לכן ה' יתברך צווה לעשות זכר ליום הזה ולקבוע אותו לדורות, כדי שיראו ישראל ויעשו תשובה."

והרי לנו שלא חס הקב"ה על כבודו - ולא הסתיר את חורבן בית המקדש, כאשר היה ראוי לעשות, מפני אהבת ישראל והתועלת שבכתיבת מגילה זו למען ישבו אליו. וזוהי 'הגדולה' שבכתיבת מגילה זו – שהיא הפך דרכו של בשר ודם שחס על כבודו ומסתיר את 'כישלונותיו', אך הקב"ה צווה לכתוב גם את 'משפטיו' למען עם ישראל.

הבנה זו תסייע לנו להבין את מגילת איכה באור חדש. מטרת הגלות, וכל פסוקי 'הפורענות' לכאורה שמגילת איכה, היא אחת – התועלת לעם ישראל. בהבנה זו טעו רבים לאורך הדורות, בראותם את הצרות והגזרות שאירעו לעם ישראל, בחושבם שהגלות וחורבן בית המקדש סיימו את הקשר בן ישראל להקב"ה ח"ו. ולכן נכתבה מגילת איכה להורות לנו שבעקבות עוונותינו הרבים – התועלת הגדולה ביותר עבורנו היא הגלות. ובכך שלא חס הקב"ה על כבודו למען עם ישראל, בכתיבת מגילה על החורבן, בזאת גילה לנו את עומק מחשבתו ורצונו בגלות עם ישראל – למען עם ישראל. ונמצא שכתובת המגילה היא ראייה לטעם הגלות.

וכשם שציווה הקב"ה לכתוב בתורה את ניסי יציאת מצרים שהיו תשועה גדולה לישראל, כך ציווה לכתוב את מגילת איכה - הפורענות שבאה עליהם בעוונותיהם (וכבר ידוע שתשעה באב חל באותו יום של ליל פסח). והכוונה בשניהם אחת – התועלת. וזה למדנו 'מעצם' רצון הקב"ה בכתיבת מגילת איכה.

מעתה נתבונן על מגילת איכה בצורה חדשה. כעת נבין, שעצם כתיבת מגילה זו מלמדת אותנו את גדולת הקב"ה ואהבתו אלינו. מעתה גם כאשר נראה פסוקים רבים במגילה שנראים כפסוקי פורענות, נבין את שורשם, ואת מחשבת וסיבת כתיבתם. יסוד זה שנלמד מעצם כתיבת מגילת איכה, הוא חשוב ביותר. לעניות דעתי יסוד זה אינו מפורסם דיו, ויש ליתן עליו את הדעת.

אלמנה - גרושה

כעת נתחיל להתבונן בפסוקי המגילה:

"איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס" (איכה א, א)

בפסוק מבואר המשל של ישראל וירושלים 'לאלמנה', וליתר דיוק כ- אלמנה. וכתב רש"י וזה לשונו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש, אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה:

והיינו שדרש שישראל הם כאלמנה, ולא אלמנה ממש. ומכל מקום אנו רואים שהמשיל הפסוק את ישראל והקב"ה לאיש ואישה, ואת החורבן והגלות בתואר 'אלמנה' – שהלך בעלה למדינת הים.

ויש לשאול: היה יותר מתאים שיכנה הפסוק את ישראל כ'גרושה' ולא כ'אלמנה', שהרי עם ישראל גורשו וגלו מארצם, ותואר זה יותר מתאים לגרושה - שבעלה גירשה מביתו. וא"כ מדוע נכתב בפסוק כאלמנה?

ועוד יש לשאול שהרי הבדל גדול יש בין אלמנה לגרושה: באלמנה המפריד בינה לבין בעלה הוא המוות, ולא דבר התלוי בה – דהיינו סיבת סיום הנישואין והקשר הוא ללא אשמה וחטא. וכמו שאמרה רות לנעמי 'כי המוות יפריד ביני ובנך'. מה שאין כן בגרושה שיש

לתלות את האשמה במעשיה וכמו שכתוב בתורה 'כי מצא בה ערוות דבר ונתן בידה ושילחה מביתו'. וא"כ סיבת סיום הנישואין בגרושה היא - אשמה. וסיבת גלות ישראל הם חטאיהם - אשמה, ובידיהם היה הדבר. וא"כ היה צריך להיות כתוב בפסוק 'לגרושה?' ומדוע נכתב כאלמנה?

ויש עוד להעמיק בשאלה זו, שהרי אם הפסוק מכנה את עם ישראל 'אלמנה' - משמע שהאשמה לא תלויה בהם, שהרי באלמנה סיבת המפריד היא המוות. וזו לא כוונת המגילה, שהרי לא בכדי החרیب הקב"ה את ביתו, אלא באשמת חטאי עם ישראל. בכך שהפסוק מכנה את ישראל כאלמנה - מסיר הוא מהם לכאורה כל אחריות לחורבן בית המקדש. ולא כך הם פני הדברים?

הבה נביא ראייה לדברינו: כידוע בחורבן בית ראשון התחלקה הגלות לכמה שלבים, בשלב הראשון גלו עשרת השבטים על ידי מלך אשור. לאחר מכן (הרבה שנים אח"כ) הגלה נבוכדנצר את 'גלות יהויכין' שבה הוגלו חכמי ירושלים ונכבדיה 'החרש והמסגר' וכן המלך יהויכין בעצמו - גלות זו הייתה כתשע שנים לפני חורבן הבית. ולבסוף, בשלב האחרון נחרבה ירושלים ובית המקדש.

נחזור כעת להתבונן על גלות יהויכין, בה הוגלה גם הנביא יחזקאל, הוא היה מנבא לישראל בבבל ומנסה להחזירם בתשובה. וכך מסופר בגמרא:

שמואל אמר באו עשרה בני אדם וישבו לפניו אמר להן חזרו בתשובה! אמרו לו עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום? אמר לו הקב"ה לנביא לך אמור להן (ישעיהו נ, א) איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתי או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעכם שלחה אמכם. והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב דוד עבדי (ירמיהו מג, י) נבוכדנצר עבדי, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כך לפיכך הקדים הקב"ה וקראו עבדו, עבד שקנה נכסים, עבד למי נכסים למי (סנהדרין ק"ה, ע"א)

ולמדים אנו מגמרא זו ג' דברים:

א. שעם ישראל ראו בגלות סמל של גירושין ולא של אלמנות - 'ואשה שגרשה בעלה'.

- ב. כפי שביארנו בתחילת דברינו הם טעו בהבנת מהות הגלות והחורבן, ופירשו בכך את סיום הקשר בין ישראל להקב"ה. וטעות זו הביאה אותם לחטוא יותר ולומר 'עבד שמכרו רבו ואישה שגרשה בעלה כלום יש להם זה על זה כלום'.
- ג. הקב"ה ידע שהבנת מהות הגלות לאמיתתה, וידיעת כוונתה האמיתית היא דבר קשה ועמוק ביותר. ולכן אמרה הגמרא "גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידיים ישראל לומר כך".

ובכל אופן מבואר להדיא שהגלות היא סמל של גירושין ולא של אלמנות - כמו שאמרו ישראל.

וכן מבואר גם בתשובתו של הנביא יחזקאל בשם הקב"ה, שלא חלק על המושג 'גירושין', רק אמר שאין זה גירושין גמורים 'איזה ספר כריתות אימכם אשר שלחתיה' – אימכם לא קיבלה גט ואין זה גירושין גמורים. וא"כ מוכח שהגלות דומה לגירושין. ומדוע מכנה הכתוב באיכה את ישראל כאלמנה?

נביא עוד ראייה לדברינו - כשנתבונן על הרישא של הפסוק, על המילה 'איכה', ונפתח בדברי התרגום על הפסוק:

"אמר ירמיהו נביא וכהנא רבא איכדין יתגזר על ירושלם ועל עמא לאתדנא בתירוכין ולמספד עליוהון איכה היכמא דאתדנו אדם וחוה דאיתרכו מגינתא דעדן ואספיד מרי עלמא עליוהון איכה" (אמר ירמיהו הנביא והכהן הגדול, איך נגזר על ירושלים ועל עמה, שדנו אותם בגירושין וספדו אותה בלשון 'איכה', וכמו שדנו את אדם וחוה שגורשו מגן עדן וספד עליהם בורא עולם 'איכה')

אדם הראשון - איכה

בדברי התרגום מבואר שהפעם הראשונה שהופיעה המילה 'איכה' בתורה – הייתה אצל אדם הראשון. וכמו שכתוב בפסוק: **"ויקרא ה' אלקים אל האדם ויאמר לו איכה"** ולמד התרגום שהקב"ה 'הספיד' הספד על אדם הראשון, וההספד היה בלשון 'איכה'. ועל מה היה ההספד?

על זה עונה התרגום: על גירושי האדם ואשתו מגן עדן. וכמו שכתוב בפסוק "וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכַּן מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן אֶת הַכְּרִבִּים וְאֶת לֶחֶט הַחֲרִבַּת הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשֹׂמֵר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים". לכן ספד הקב"ה לאדם הראשון, ונוסח ההספד היה בלשון 'איכה'.

מבאר התרגום שכאשר ירמיהו כותב את מגילת החורבן, בוחר הוא לקרוא למגילה בשם 'איכה'. בנוסף לכך בוחר ירמיהו גם להתחיל את המגילה במילה 'איכה'. מדוע נבחר דווקא שם זה? ועל זה עונה התרגום: שירמיהו ראה שנגזר על ירושלים גירושין – כמו שנגזר על אדם הראשון, וכמו שאדם הראשון גורש מגן עדן, כך ישראל גורשו מארצם אל הגלות. ולכן קונן וספד עליהם באותו לשון של 'איכה' – כי דין שניהם שווה. וזה טעם קריאת המגילה בשם איכה.

וכן מבואר עניין זה במדרש:

"אמר רבי אבהו בשם רבי חנינא, כתיב (הושע ו, ז): וְהִמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית, הִמָּה כְּאָדָם הָרָשׁוֹן, מֵהָ אָדָם הָרָשׁוֹן הַכֹּנְסָתִיו לְתוֹךְ גֵּן עֵדֶן וְצוּיָתִיו וְעָבַר עַל צוּיָי, וְדָנְתִי אוֹתוֹ בְּשִׁלּוּחִין וּבְגֵרוּשִׁין, וְקוֹנְנָתִי עָלָיו אִיכָה. הַכֹּנְסָתִיו לְתוֹךְ גֵּן עֵדֶן, שְׁנֵאֲמַר (בראשית ב, טו): וַיִּנְיַחֲהוּ בְּגֵן עֵדֶן וְכוּ', וְעָבַר עַל הַצּוּי, שְׁנֵאֲמַר (בראשית ג, יא): הֲמֵן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לִבְלֹתִי אָכַל מִמֶּנּוּ אָכַלְתָּ. וְדָנְתִי אוֹתוֹ בְּשִׁלּוּחִין, שְׁנֵאֲמַר (בראשית ג, כג): וַיִּשְׁלַחֲהוּ ה' אֱלֹהִים מִגֵּן עֵדֶן. וְדָנְתִי אוֹתוֹ בְּגֵרוּשִׁין, דְּכָתִיב (בראשית ג, כד): וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם. קוֹנְנָתִי עָלָיו אִיכָה, שְׁנֵאֲמַר: וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אִיכָה, אִיכָה כָּתִיב. אִף בְּנֵיו הַכֹּנְסָתִים לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְצוּיָתִים וְעָבְרוּ עַל הַצּוּי, דָּנְתִי אוֹתָם בְּשִׁלּוּחִין וּבְגֵרוּשִׁין וְקוֹנְנָתִי עָלֵיהֶם אִיכָה. הַכֹּנְסָתִים לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְכוּ' עָבְרוּ עַל צוּיָי, שְׁנֵאֲמַר (דניאל ט, יא): וְכָל יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ אֶת תּוֹרַתְךָ. דָּנְתִי אוֹתָם בְּשִׁלּוּחִין, שְׁנֵאֲמַר (ירמיה טו, א): שִׁלַּח מֵעַל פְּנֵי וַיִּצְאוּ. דָּנְתִי אוֹתָם בְּגֵרוּשִׁין, שְׁנֵאֲמַר (הושע ט, טו): מִבֵּיתִי אֶגְרָשֶׁם, קוֹנְנָתִי עָלֵיהֶם אִיכָה, שְׁנֵאֲמַר (איכה א, א): אִיכָה יִשְׁבָּה." (בראשית רבה יט, ט)

ישנם עוד דימויים רבים בין אדם הראשון וחטאו לבין גלות ישראל וחורבן ירושלים, והרוצה יעיין באברבנאל בבראשית [ג, כ"ב] שהאריך בעניין. והצריך אלינו, מבואר ביותר שעם ישראל נענשו ב'גירושין' כמו אדם הראשון ולכן נבחר שמה של המגילה – איכה, כמו שכתבנו. ולכן קונן והספיד ירמיהו בלשון 'איכה', כדרך שעשה הקב"ה.

וא"כ חוזרת ועולה השאלה: מדוע המגילה קוראת וממשילה את ישראל ל'אלמנה' והרי מבואר שהיה כאן דין 'גירושין' ולא דין 'אלמנות'?

ועוד שעכשיו קשיא רישא הסיפא: שברישא מבואר לשון 'איכה' – שפירושו לשון שמבטא גירושין – אשמה. ואילו בסיפא מבואר דין 'אלמנה' – שזהו לשון שלא מבטא אשמה, אלא המוות הוא המפריד. ואיך בפסוק אחד ישנם שני לשונות סותרים? ובהכרח הדבר הוא לא בכדי, ויש להבין מה בא הדבר ללמדנו.

ובשביל להבין את עומק מגילת 'איכה' נצטרך להתבונן וללמוד את מקור הדברים. הלוא המה – דברי פרשת בראשית, גירוש האדם מגן עדן – מקור ה'איכה'. ומשם נבין את הדברים.

נמשיך בס"ד במאמר הבא בחלק ב'.

מאמר ד' הייתה כאלמנה -ב'

שאלות:

7. מדוע נמשלו עם ישראל לאלמנה ולא לגרושה?
8. מדוע שרף המלך יהויקים את מגילת איכה?
9. מדוע נקראה המגילה בשם 'איכה'?
10. באיזה פסוק הוזכר לראשונה שם ה' באיכה? ומדוע?
11. מדוע דווקא 'המזבח' מוריד דמעות על המגרש את אשתו?
12. מה הביאור ב'גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה'?

מאמר זה הינו המשך של המאמר הקודם ומפני אריכות הדברים חילקתינו לכמה חלקים. במאמר הקודם ביארנו את גודלו של הקב"ה בכך שצווה לעשות מגילה על החורבן, ולא חס על כבודו למען התועלת לכלל ישראל. וביארנו שזהו דבר שיש ליתן עליו את הדעת – בביאור כל מושג ה'גלות'. וכן ראינו שרבים טעו בהבנה זו, וטענו שהחורבן והגלות הם סיום הקשר בין ישראל להקב"ה ח"ו. וכמו שמצינו בוויכוח בין ישראל לנביא יחזקאל בעניין הבנת מהות הגלות.

וכן ביארנו את ההבדל בין המושג 'אלמנות' למושג 'גירושין', שגירושין מסמלים אשמה, ואילו אלמנות לא. וא"כ שאלנו מדוע נכתב 'הייתה כאלמנה' ולא הייתה כגרושה?

ובנוסף ביארנו את טעם קריאת המגילה בשם 'איכה', וכן את טעם פתיחת המגילה במילה זו. ואת הקשר הדברים לחטא אדם הראשון ועונשו בגירושו מגן עדן. ונתרה לנו השאלה מדוע נכתב הייתה כאלמנה ולא כגרושה? ועוד שזוהי סתירה: שהרישא של הפסוק – 'איכה' מסמלת גירושין – אשמה, ואילו הסיפא – 'כאלמנה' אינה מבטאת אשמה, הכיצד?

לסיכום: כל המושג 'אלמנה' נראה לא קשור למגילה. מה רצתה התורה ללמדנו בכך?

ויגרש את האדם - גט

כדי להבין לעומק את עניין מגילת 'איכה' ואת עניין האלמנות והגירושין, עלינו להעמיק בהבנת גירוש אדם הראשון מגן עדן. הבה נעיין בפסוקים:

וַיִּשְׁלַחְהוּ ה' אֱלֹהִים מִגֵּן עֵדֶן לְעַבְדֹת אֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם: וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכַּן מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַכְּרִבִּים וְאֶת לֶהֱט הַחֲרֹב הַמִּתְהַפֵּקֶת לְשֹׁמֵר אֶת-דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים:
(בראשית ג, כג-כד)

בפסוקים אלו מבואר שבעקבות חטאו של אדם הראשון גירשו הקב"ה מגן עדן.

אך יש לשאול מה ביאור הכפילות בפסוקים? דהיינו בפסוק הראשון נאמר 'וישלחהו ה' אלוקים מגן עדן'. התורה לא מסתפקת בכך, אלא בפסוק לאחר מכן כתוב 'ויגרש את האדם'. מדוע כפלה התורה וכתבה גם 'שילוח' וגם 'גירוש'? ועוד יש להבין מה ההבדל בין שילוח לבין גירוש?

נפתח בדבריו של 'התנא דבי אליהו רבה' אשר פותח את ספרו בדרוש פסוק זה. וזה לשונו:

"ויגרש את האדם (בראשית ג':כ"ד) מלמד שנתן לו הקדוש ברוך הוא גירושין כאשה"

והסבירו מפרשי התנא דבי אליהו שם, שהיה קשה לו שאלות אלו: בביאור הכפילות, ובהבנת ההבדל בין שילוח לגירוש. ומתרץ התנא דבי אליהו שהפסוק הראשון – 'וישלחהו' מתאר את עונשו של אדם הראשון, בכך שהוציאו, ושילחו, הקב"ה מגן עדן. ואילו הפסוק השני מלמדנו את עומק השילוח – 'ויגרש את האדם' מלמד שנתן לו הקב"ה גירושין כאישה' דהיינו שכביכול נתן הקב"ה 'גט' לאדם הראשון וגירשו מגן עדן. (ודברים אלו לולי שנכתבו לא היה לנו הרשות לאומרם).

דבר זה מלמדנו את עומק עונשו של אדם הראשון, שאין זה 'שילוח' והרחקה בעלמא, אלא 'גט' – ניתוק וכריתות מגן עדן. וכל זה בעקבות חטאו של אדם הראשון. ולכן כפלה התורה בשני פסוקים אלו, בשני לשונות של שילוח ושל גירוש, להורות לנו ענין זה של 'ויגרש את האדם' – גירושין כאישה.

יש לדעת שדבר זה אינו מה בכך, המושג 'גט' הוא ה'סמל' של הפרדה בתורה – 'ספר כריתות'.

וכמו שידוע שאין אותיות 'ג' ו'ט' נמצאות ביחד באותה מילה בכל התנ"ך, וכן כתב אחי המהר"ל בספר החיים חלק ב' פרק ג': **'שגירושין שנואים לפניו, שלא מצינו בכל התורה אותיות 'ג' ו'ט' בזה אחר זה'**. ולכן נקרא הספר כריתות – גט כי הוא מסמל את הפירוד והכריתות שבתורה. ורצו חז"ל להורות לנו שמעשה הגירושין שנוא בעיני הקב"ה, ולכן קראו לו 'גט' – שאלו שני אותיות שלא מחוברות באותה מילה בכל התנ"ך כולו!

ומכאן תבין את מאמר חז"ל:

דאמר ר' אלעזר דכל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות שנאמר (מלאכי ב, יג) 'וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם ואמרתם על מה על כי ה' העיד ביך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך': (גיטין ז, ב)

וביאר המהר"ל בחידושי אגדות שם: מדוע נבחר דווקא המזבח להוריד עליו דמעות? והסביר 'שהמזבח' הוא סמל החיבור בין עם ישראל להקב"ה – המזבח הוא מקום העבודה אליו יתברך ומחבר בין ישראל לאביהם שבשמים. ומצינו שישראל נקראו כביכול אישה להקב"ה. ולכן כאשר האדם מגרש את אשתו, ומפריד ביניהם ע"י גט, יש בכך 'הפסד' למטרת הבריאה. ובשביל להמשיל לנו עד כמה מגונה הדבר לפני הקב"ה, נאמר 'שמזבח מוריד עליו דמעות' שכשם שהאדם מבין שהרס המזבח – הוא הרס החיבור בין ישראל להקב"ה ויש לבכות על כך, כך יש 'הפסד' ו'בכי' על הרס בית בישראל.

וא"כ עכשיו אנו מבינים את עומק עונשו של אדם הראשון, את המשמעות של 'ויגרש את האדם' – גט. וכמו שמצינו שבאמת לא חזר אדם הראשון לגן עדן לאחר מכן.

כעת יש לשאול, מדוע נבחר דווקא עונש זה של 'גירוש' מגן עדן? מדוע לא נבחר עונש אחר?

גירוש האדם – מידה כנגד מידה

וביאר 'התוספות בן יחיאל' על התנא דבי אליהו שם ואמר, שעונש אדם הראשון הוא מידה כנגד מידה, שכמו שהוא 'גירש' את השכינה ע"י מעשיו – כך הוא נענש באותה מידה בגירושין. הבה נעיין במדרש:

וְיִשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹקִים מִתְהַלֵּךְ בְּגֵן לְרוּחַ הַיּוֹם (בראשית ג, ח), אָמַר רַבִּי אֲבָא בַר כְּהֵנָא מֵהֵלֶךְ אֵין כְּתִיב כָּאן אֵלָא מִתְהַלֵּךְ, מִקְפָּץ וְעוֹלָה. עֵקֶר שְׂכִינָה בְּתַחְתּוּנִים הִיְתָה, כִּיּוֹן שְׁחָטָא אָדָם הָרִאשׁוֹן נִסְתַּלְקָה שְׂכִינָה לְרַקִּיעַ הָרִאשׁוֹן, חָטָא קִין נִסְתַּלְקָה לְרַקִּיעַ הַשְּׁנַי, דוֹר אָנוּשׁ לְשְׁלִישִׁי, דוֹר הַמַּבּוּל לְרַבִּיעִי, דוֹר הַפְּלָגָה לְחַמִּישִׁי, סְדוּמִיִּים לְשִׁשִּׁי, וּמִצְרַיִם בִּימֵי אַבְרָהָם לְשִׁבְעִי. וְכַנְגְדָן עֵמְדוּ שְׁבַעַה צְדִיקִים, וְאֵלוֹ הוּן, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לוי קֶהֱת עֵמְרָם מִשָּׁה, עֵמְד אַבְרָהָם וְהוֹרִידָה לְשִׁשִּׁי, עֵמְד יִצְחָק וְהוֹרִידָה מִן שִׁשִּׁי לְחַמִּישִׁי, עֵמְד יַעֲקֹב וְהוֹרִידָה מִן הַחֲמִישִׁי לְרַבִּיעִי, עֵמְד לוי וְהוֹרִידָה מִן הַרְבִּיעִי לְשְׁלִישִׁי, עֵמְד קֶהֱת וְהוֹרִידָה מִן הַשְּׁלִישִׁי לְשְׁנַי, עֵמְד עֵמְרָם וְהוֹרִידָה מִן הַשְּׁנַי לְרִאשׁוֹן, עֵמְד מִשָּׁה וְהוֹרִידָה מִלְמַעְלָה לְמַטָּה.

והיינו שבתחילת הבריאה 'עיקר שכינה בתחתונים הייתה' ואדם הראשון בחטאו 'גירש' את השכינה לרקיע הראשון. לכן, מידה כנגד מידה גירשו הקב"ה מגן עדן.

אחרי שביארנו את סיבת גירוש האדם מגן עדן, יש לשאול מדוע בחר 'התנא דבי אליהו' לפתוח את ספרו דווקא בחידוש זה? הרי קיימא לן 'לעולם יתחיל אדם בטוב ויסיים בדבר טוב' ומדוע פתח בזה? (לא בכל ספר אפשר לשאול מדוע פתח וכו' אבל על אליהו הנביא בוודאי שיש לשאול, ובוודאי שיש טעם. מהו?)

לא תחייה כל נשמה – חטא המרגלים

ומבאר התוס' בן יחיאל: בתורה מבואר שישנה מצווה 'לא תחייה כל נשמה' בז' עממין. ויש לשאול מדוע כה החמירה התורה ביושבי ארץ כנען? והלוא עמים רבים לאורך הדורות היו רעים וחטאים לה', ובהם

לא החמירה התורה להורגם? שאלה זו היא שאלה מפורסמת, ונזכרת בעיקר בפרשת סדום ועמורה – שהשמידם הקב"ה. אותה שאלה עולה גם שם, הרי רבים מהעמים היו רעים וחטאים לפני הקב"ה ומדוע העניש הקב"ה רק את סדום ועמורה?

והתירוץ המפורסם הוא: שכל העמים שהחמירה התורה בעונשם, ישבו בארץ ישראל. ואינו דומה החוטא לפני המלך בפרוזדור – לחוטא לפני המלך בטרקלין. מפני שארץ ישראל קדושה היא, קבעה התורה שעמים אלו 'יגורשו' לתמיד מארץ ישראל על ידי השמדתם. ולכן ציוותה התורה עליהם 'לא תחייה כל נשמה'.

יסוד זה – של מעלת ארץ ישראל, היה מקור שורשו של חטא המרגלים. ונסביר: המרגלים פחדו להיכנס לארץ ישראל מפני קדושתה. כאשר הם הבינו את קדושת ארץ ישראל ושמעו מה קורה לחוטאים בתוכה – "לא תחייה כל נשמה", פחדו המרגלים להיכנס אליה פן יחטאו בתוכה ויעלה גורלם כז' עממין וכסדום ועמורה. חטאם נבע מפחד ומורא מפני קדושתה של הארץ. ולכן אמרו 'ארץ אוכלת יושביה', כי הארץ כל כך קדושה - שהיא 'אוכלת' ומכלה', את היושבים בתוכה וחוטאים להקב"ה - כי היא טרקלין המלך ולא הפרוזדור.

מחשבה זו טעות ביסודה: מחשבה של פחד מהתקרבות להקב"ה מפני העונש, היא כעין 'תינוק הבורח מבית ספר' וכעין 'עבדא בהפקרא ניחא ליה' (עבד 'בהפקר' נוח לו). רצתה התורה להוקיע מחשבה זו ולכן החמירה כל כך בעונש המרגלים. התורה מלמדת אותנו שיש לו לאדם לשאוף, לעלות ולהתקרב להקב"ה, כמובן עם זהירות מחטאים, אך לא לחיות ברצון להישאר 'עבד שנוח לו בהפקר'. האדם צריך להיות מוסיף והולך בקירבת השם.

יסוד זה הוא המבדיל בין ישראל לאומות העולם: כאשר רצה הקב"ה לתת את התורה לאומות העולם, אמרו מה כתיב בה וכו' וסירבו לקבלה וכו' הם חששו שלא יוכלו לעמוד בחיוב המצוות. ולכן העדיפו להישאר סתם 'גויים'... 'עבדא בהפקרא ניחא ליה'. אך עם ישראל אמרו 'נעשה ונשמע' – הם חפצו לקבל את התורה והמצוות, הם חפצו להתקרב להקב"ה, גם אם זה כרוך באחריות ונשיאה בעונשים כאשר יעברו על התורה. ולכן עם ישראל זכו לקבל את התורה ולא אומות העולם. א"כ נמצא, שהמרגלים חטאו באותה עצה והבנה שהייתה לאומות העולם.

כלב בן יפונה הבין את "מקור" טעות המרגלים. והבין שיש בכך חטא עצום, שסותר את כל מעלת עם ישראל – שבזכותה קיבלו את

התורה. לכן אמר לעם "טובה הארץ מאד מאד" "ארץ אשר היא זבת חלב ודבש, אך בה' אל תמרודו" דהיינו הארץ היא קדושה, וראוי לנו לעלות אליה וליישב בה, ואל תטעו כהבנת המרגלים שהיא 'ארץ אוכלת יושביה' – אלא אנו חפצים להתקרב להקב"ה. וזו הדרך שצריכים אנו ללכת בה - כעין שעשינו בהר סיני – להיות מוסיף והולך. ולא כפי שחשבו המרגלים להיות 'כתינוק הבורח מבית הספר'.

אך דעו לכם שבדבר אחד צדקו המרגלים: הארץ קדושה היא, ולכן היזהרו לא לחטוא בתוכה - "אך בה' אל תמרודו" כי היא טרקלין המלך. וכאשר תשבו בארץ ותקיימו את המצוות, הארץ תהייה בבחינת 'ארץ זבת חלב ודבש'. אך כאשר תחטאו ח"ו הארץ תקיא אתכם, כעין שעשתה לז' עממין ולכן "בה' אל תמרודו".

כאלמנה - ולא כגרושה

כמו שראינו לצערנו, כאשר עם ישראל חטאו בתוך א"י - הקיאה אותם הארץ, בחורבן ירושלים וגלות ישראל. וכאן יש לשאול מדוע ארץ ישראל מקיאה את עם ישראל כשחוטאים בקרבה? וכן יש לשאול מהו ההבדל בין אומות העולם לעם ישראל, שאומות העולם כשחטאו בא"י השמידם הקב"ה ואילו את ישראל כשחטאו רק הגלה?

על זה עונה התוספות בן יחיאל: הדבר דומה לאיש שמגרש את אשתו מפני "שמצא בה ערוות דבר", שיש כאן שני אופנים:

- **הראשון הוא עונש:** בעקבות מעשיה הרעים הוא מגרשה.
- **והשני הוא התועלת:** אם תזנה תחתיו בעודה נשואה – דינה במיתה. אך אם יגרשנה ותזנה בעודה פנויה וגרושה – אין דינה במיתה. וכן דין בן ממזר, הוא רק בזנות נשואה. ונמצא שיש גם צד תועלת - אפילו בשבילה, כאשר מגרשה.

כאן מודגש ההבדל בין עם ישראל לאומות העולם. כאשר אומות העולם חטאו, הקב"ה 'המתין' להם עד שתתמלא סאתם – כי אצלם סיבת הגירושין היא 'העונש'. לכן כאשר נתמלאה סאתם הושמדו כליל. אך כאשר לעם ישראל הכוונה היא שונה, כאשר ארץ ישראל מקיאה את עם ישראל בעקבות חטאם, כמו שהיה בזמן חורבן בית המקדש, אין הדבר נובע מרצון להענישם ולכלותם, אלא הרצון הוא

התועלת – שאם יוסיפו לחטוא בארץ ישראל, דינם יהיה מיתה כאומות העולם. ולכן הקב"ה 'מגלה' אותם מארץ ישראל ובכך חטאם ועונשם יהיה קל יותר. כי אינו דומה החוטא לפני המלך בפרוזדור כמו לחוטא בטרקלין המלך. ונמצא שבעם ישראל הכוונה הפנימית בגירוש ובגלות, היא התועלת.

את יסוד ההבדל הגדול הזה, בין גירוש עם ישראל לגירוש אומות העולם – מלמדנו התנא דבי אליהו. אליהו הנביא אינו פותח את דבריו בדברי פורענות, כפי שחשבנו בתחילה. אלא בדברי שבח עם ישראל. ונסביר את הדברים:

כלל נקוט בידנו, כאשר התורה מזכירה את המילה "אדם", כוונתה לעם ישראל בלבד – 'אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם'.

אך כאשר התורה כותבת "ה-אדם" כוונתה לכלל האדם, גם לאומות העולם. וכמו שנזכר בגמרא:

היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו עובד כוכבים ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול תלמוד לומר (ויקרא יח, ה) 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם' כהנים לויים וישראלים לא נאמר אלא האדם, הא למדת שאפילו עובד כוכבים ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול (עבודה זרה ג, א)

ועכשיו נבין את התנא דבי אליהו: 'הסמל' של הגירוש המוחלט שאין חזרה ממנו, הוא גירוש האדם הראשון מגן עדן. וכמו שבאמת מצינו שאע"פ שישב בתענית מאה ושלושים שנה, עדיין לא חזר לגן עדן. (זהו נושא נפרד ורחב היקף בפני עצמו) ובכל אופן למדים אנו שסמל הגירוש הוא – גירוש אדם הראשון מגן עדן.

ולכן אמר אליהו הנביא 'ויגרש את האדם – מלמד שנתן לו הקב"ה גירושין כאישה' – גט! כי לא חזר לשם. רצה אליהו ללמדנו, שלכן כתבה התורה שם 'האדם' ולא 'אדם' ללמדנו: שכאשר מגרש הקב"ה את אומות העולם שנקראו 'האדם' מגרשם גירושין גמורים בגט! גירושי עולם שאינם חוזרים – כשם שאדם הראשון לא חזר לגן עדן.

אך שמגרש את עם ישראל אין זה גירושים גמורים, אלא הגליה לזמן קצוב, למען תועלתם. וזה הבדל עצום בין גלות עם ישראל לבין גלות שאר האומות.

בהבנה זו טעו חלק מעם ישראל בזמן הגלות, ונחזור לדברי הגמרא בסנהדרין שהובאה בחלק א': **שמואל אמר באו עשרה בני אדם**

וישבו לפניו אמר להן חזרו בתשובה! אמרו לו עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום? אמר לו הקב"ה לנביא לך אמור להן (ישעיהו נ, א) איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתי או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעכם שלחה אמכם.

עם ישראל חשבו שהגלות שלהם היא ראייה ל'גירושין' גמורים, ראייה 'לגט'. הם חשבו שזוהי אותה גלות וגירושין שנענשו בה אמות העולם, שהקשר ביניהם להקב"ה נגמר ח"ו ולכן לא רצו לחזור בתשובה.

לכן ענה להם יחזקאל בשם הקב"ה: אמנם אלו הם גירושין 'בפועל', אך אלו גירושין ללא גט, אלו גירושין שאינם גמורים. תוכן מחשבתם של גירושין אלו שונה מגירושי האומות. גירושי האומות מא"י – היו גירושים עם גט – גירושים גמורים. ואילו הגירושים שלכם – הם ללא גט, לזמן קצוב בלבד. אלו גירושים שהכוונה בהם היא לתועלתכם! היא בשבילכם! שהעונש שלכם לא יהיה עונש עולם, שהרי אינו דומה החוטא בטרקלין המלך לחוטא בפרוזדור.

לכן אמר להם יחזקאל, תשובתו של הקב"ה כך היא: **אמר לו הקב"ה לנביא לך אמור להן (ישעיהו נ, א) איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתי או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעכם שלחה אמכם.** אין כאן ספר כריתות! והסיבה שהוגליתם היא בשבילכם - 'הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעכם שלחה אמכם', כל זה הוא בסיבת החטאים שלכם, שלא תתמלא סאתכם ותאבדו כמו שבעת עממין, ולכן 'שולחתם'.

ומעתה נבין את הפסוק בתחילת מגילת איכה. כאשר ירמיהו רואה את חטאי עם ישראל ואת אשר נגרם בעקבות כך, חורבן בית המקדש וגלות ישראל, פותח הוא בלשון 'איכה' – סמל הגירושין והקינה שבתורה, שהרי עם ישראל גורשו מארצם כשם שאדם הראשון גורש מגן עדן.

אך רצה ירמיהו להדגיש לנו, שאף שפיזית היה גירושם דומה לאדם הראשון - אין אלו אותם 'גירושי אדם הראשון'. אלא שני גירושים אלו שונים מאד, והראייה שאדם הראשון לא חזר לגן עדן ולעומת זאת עם ישראל כן חזרו לארצם. כמו כן, נבנה הבית בשנית ועתיד להיבנות בשלישית במהרה בימינו. ובשביל להדגיש את השוני בין השניים קרא ירמיהו לישראל 'אלמנה' ולא 'גרשה'.

קעת נסביר מהו ההבדל בין אלמנה לגרושה: המושג 'אלמנה' הוא גם 'מעמד' – מעמד במשפחה. בשונה מגרושה שכאשר בעלה מגרשה אין היא שייכת יותר לבית בעלה. האלמנה לעומתה, היא חלק 'מבית בעלה' – שמו של הבעל עדיין נקרא עליה, כל עוד היא לא נישאה לאחר.

אנו מוצאים חילוק זה שבין אלמנה לגרושה, גם בנוסח הכתובה: בגרושה הבעל נותן לה את גיטה וכתובתה – ובכך מסתיימים הנישואין. אך באלמנה הדין שונה: הבעל מתחייב לאשתו בכתובה שאם ימות, האלמנה 'תהא יתבא בביתי ומיתזנא מנכסי' (תהיה יושבת בביתי וניזונת מנכסי). למעשה אנו רואים את האלמנה כחלק מבית בעלה ולכן היא יושבת בביתו וניזונת מנכסיו. ולמעשה יש הבדל גדול בין גרושה לאלמנה. לגרושה אין חלק בבית בעלה ושמו אינו נקרא עליה יותר. ואילו באלמנה שמו של בעלה עדיין נקרא עליה – גם לאחר מיתתו.

ירמיהו הנביא רצה להדגיש לנו את תפקיד הגלות. את הקשר של עם ישראל עם הקב"ה בגלות ובזמן החורבן. רצה ירמיהו להורות לנו שאפילו בגלותנו שמו של הקב"ה נקרא עלינו – כמו האלמנה ששם בעלה נקרא עליה. כמו שאלמנה היא סמל של 'מעמד' כך ישראל הם עדיין 'במעמד' – אפילו בגלותם. ובכך שנמשלו ישראל לאלמנה, הורה לנו הקב"ה את תפקיד הגלות. שאין אלו גלות של גירושין, של שנאה וסיומ הקשר – אלא גלות מתוך 'מעמד' עם ישראל, מתוך הבנה שאנו בניו של הקב"ה גם בתוך הגלות, אנו חלק 'מבית בעלה' של הקב"ה.

וכמו שפתחנו בראשית חלק א': שעצם כתיבת מגילת איכה מלמדת אותנו שהגלות נעשתה מתוך מחשבה של קשר ואהבה לעם ישראל, שלא חס הקב"ה על כבודו וציווה לכתוב את מגילת איכה – למען עם ישראל שישבו אליו. כמו כן רמזה לנו המגילה את עניין זה של תפקיד הגלות, במשל האלמנה.

ולמעשה הרישא והסיפא של הפסוק משלימים זה את זה, שהרישא 'איכה': מלמדת אותנו את הגלות בפועל, את הגירושין – האשמה של ישראל שחטאו וגלו מארצם. ואילו הסיפא מלמדת אותנו שכל הגירושין הם רק כלפי חוץ, אך למעשה הקשר אינו נותק – ואין זה מתוך שנאה, אלא זוהי אלמנה שהיא חלק מבית בעלה ושמו יתברך נקרא עליה תמיד.

לא תעשו לכם אלילים

בהבנה זו טעו רבים במשך הדורות כמו שאמרנו, וכמו שפירשנו את דברי עם ישראל לנביא יחזקאל. וראוי להביא כאן את דברי הספורנו בספר ויקרא - שכתב לגבי יהודי שמכר את עצמו לעבד לגוי. (אף שאסור למכור יהודי לעבד לגוי, אם הוא מכר את עצמו מכירתו מכירה.) ונביא את הדברים השייכים אלינו. וזה לשונו על הפסוקים הנ"ל:

כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדִי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִים וּפְסָל וּמִצְבֵּה לֹא תִקְיֵמוּ לָכֶם וְאֲבָן מִשְׁכֵּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עֲלֶיהָ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ויקרא כה, נה - כו, א)

'לא תעשו לכם': אף על פי שתשתעבדו לאומות כמו שעשה זה שמכר עצמו לגוים, לא תמירו כבודכם בלא יועיל. וזה שלא יטעו כמו שהזכירו ז"ל (סנהדרין קה, א) שטעו רבים בעת הגולה שאמרו לנביאים עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום, וזה כי אפילו אחר כל שעבוד אתם עבדי כמו שהזכירו ז"ל (שם) שהשיבו הנביאים על זה כאמרם כורש עבדי נבוכדנצר עבדי, עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי: כי 'אני ה' אלהיכם' נכסים למי, אפילו בימי השעבוד! כאמרו ואף גם זאת לא מאסתי כי אני ה' אלהיכם (ספורנו ויקרא כו, א)

ההמשך במאמר הבא.

מאמר ה' הייתה כאלמנה -ג'

שאלות:

13. מדוע נמשלו עם ישראל לאלמנה ולא לגרושה?
14. מדוע שרף המלך יהויקים את מגילת איכה?
15. מדוע נקראה המגילה בשם 'איכה'?
16. באיזה פסוק הוזכר לראשונה שם ה' באיכה? ומדוע?
17. מדוע דווקא 'המזבח' מוריד דמעות על המגרש את אשתו?
18. מה הביאור ב'גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה'?

במאמרים הקודמים ביארנו את מהות ההבדל בין 'האלמנה' – 'לגרושה' ואת הקשר של שניהם למגילת איכה. הסברנו ששני תארים אלו משמשים יחדיו בגלות ישראל, כאשר מסתכלים בבחינה אחת על הגלות והחורבן רואים בהם את 'הגירושין' – את העונש והאשמה בעקבות חטאיהם. אך שמסתכלים לעומק על נושא הגלות, רואים שעונש הגלות אינו 'גירושין גמורים' וסיום הקשר בין ישראל להקב"ה, אלא שהעונש הוא לטובתם שלא יאבדו לגמרי ח"ו. ובאמת ישראל הם בבחינת 'אלמנה' – ששם בעלה עליה כמו שביארנו.

במאמר זה נמשיך ונבאר על פי יסוד זה עוד סוגיא מורכבת, והיא עיתוי כתיבת מגילת איכה וכן את פרשת "שריפת המלך יהויקים את מגילת ירמיהו".

המלך יהויקים מלך בירושלים בתקופת חורבן בית המקדש הראשון. אמנם חורבן בית המקדש היה בזמן המלך צדקיהו, אך כבר בימי המלך יהויקים התחילו להיראות סימני הגלות. בימיו נבוכדנצר מלך בבל כבר משל בכיפה והנביא ירמיהו הזהירו שאין לו למרוד בנבוכדנצר מלך בבל. תחילה היה יהויקים תחת נבוכדנצר, אך לבסוף יהויקים לא שמע לירמיהו ומרד במלך בבל ובעקבות כך עלה נבוכדנצר לירושלים והמית את יהויקים כאשר נבאר בסמוך.

בנוסף יש לדעת: המלך יהויקים היה אחד מהמלכים אשר הרשיעו ולא הלכו בדרך ה', עד כדי כך שהגמרא תמחה מדוע לא נמנה המלך יהויקים עם המלכים שאין להם חלק לעולם הבא. הבה נעיין בפסוק:

"וַיִּתֵּר דְּבָרֵי יְהוֹיָקִים וַתַּעֲבֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנְמָצָא עָלָיו הַנֶּחֱסֵי כְּתוּבִים עַל סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ יְהוֹיָכִן בְּנוֹ תַחְתָּיו" (דברי הימים ב, לו, ח)

כי אתא יהויקים אמר קמאי לא ידעי לארגוזי, כלום אנו צריכין אלא לאורו יש לנו זהב פרויים שאנו משתמשין בו יטול אורו, אמרו לו והלא כסף זהב שלו הוא שנאמר (חגי ב, ח) לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות, אמר להם כבר נתנו לנו שנאמר (תהלים קטו, טז) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני האדם.

א"ל רבא לרבה בר מרי מפני מה לא מנו את יהויקים? דכתיב ביה (דברי הימים ב לו, ח) 'ויתר דברי יהויקים ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו' מאי והנמצא עליו? רבי יוחנן ור"א חד אמר שחקק שם עבודת כוכבים על אמתו וחד אמר שחקק שם שמים על אמתו, א"ל במלכים לא שמעתי בהדיוטות שמעתי. (סנהדרין קג, ע"ב)

והיינו שכל כך הרשיע לפני הקב"ה עד שאמר 'קמאי לא ידעי לארגוזי' ובנוסף היה אומר שסילק הקב"ה את השגחתו מן הארץ והארץ נתן לבני אדם'. ובאמת מצינו שהרשיע יותר מקודמיו ועשה מעשים רעים שהם לא עשו, וכמו שאמרה הגמרא 'חד אמר שחקק שם עבודת כוכבים על אמתו וחד אמר שחקק שם שמים על אמתו' (כדי לבזות את שמו של הקב"ה). והגמרא נשארית בקושיא מפני מה לא מנו את המלך יהויקים כאחד מן המלכים שאין להם חלק לעולם הבא.

כמו כן מוצאים אנו במדרש שדרשו את המלך יהויקים לגנאי וכך דרשו על הפסוק הנ"ל:

'ויתר דברי יהויקים וכל אשר עשה' רבי יוחנן אמר ג' אמוראין חד אמר שהיה לבוש כלאים, וחד אמר שמשך לו ערלה, וחד אמר שנמצאת כתובת קעקע חקוקה על בשרו, ר' יוחנן אמר ע"י שבא על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו, דא"ר יוחנן כללו של דבר בפתח שיצא בו נכנס, ר' יהושע בן לוי אמר על שהושיב בירניות בירושלים, מהו בירניות? בירן צירן - שהיה הורג את בעליהם ומענה את נשיהם ומכניס ממונם לטמיון. (ויקרא רבה יט, ו)

ומצינו בדברי הגמרא שעוונותיו של יהויקים היו בולטים ביותר, מפני שכל דורו היו כשרים ורק הוא הרשיע:

א"ר יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב (ירמיהו כו, א) 'בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו' וכתיב (ירמיהו כח, א) 'בראשית ממלכת צדקיה' וכי עד האידינא לא הוו מלכי? אלא בקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים! נסתכל בדורו ונתקררה דעתו, בקש הקב"ה להחזיר את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיה, נסתכל בצדקיה ונתקררה דעתו (סהנדרין קג, ע"א)

והיינו שמכיוון שדורו של יהויקים הלכו בדרך ה' לכן 'נתקררה דעתו' של הקב"ה, אך כאשר הסתכל על מעשיו הרעים של מלך ירושלים – יהויקים, רצה הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובוהו מפני רשעותו.

קבורת חמור יקבר

הנביא ירמיהו התנבא שבעקבות חטאיו הרבים של המלך יהויקים, הוא יענש במיתה בזויה ולא יזכה לקבורה, אלא 'קבורת חמור' יקבר וישליכו את גופתו משערי ירושלים. פירוש המושג 'קבורת חמור' היינו שכשם שאת נבלת החמור אין קוברים אלא משליכין, כך גופת יהויקים לא תינתן לקבורה. וכך נאמר בפסוקים:

**לֵאמֹר ה' אֵל יְהוֹיָקִים בֶּן יָאֲשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִסְפְּדוּ
לֹא הָיָה אָחִי וְהָיָה אָחֹת לֹא יִסְפְּדוּ לֹא הָיָה אָדוֹן וְהָיָה הַדָּה:
קְבוּרַת חֲמוֹר יִקְבְּרָהּ סָחֹב וְהִשְׁלָךְ מִהַלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם:
(ירמיהו כב, יח-ט)**

וכשם שהתנבא ירמיהו כך היה: לאחר שמרד במלך בבל – נבוכדנצר, עלה הוא עם חיילותיו להורגו. כאשר ראו זאת הסנהדרין, תפשו את המלך יהויקים וקשרוהו באזיקים ומסרוהו למלך בבל. הבה נעיין בדברי המדרש:

כיון שעלה נבוכדנצר להחריב את ירושלים עלה וישב לו בדפנו של אנטוכיא ירדה סנהדרי גדולה לקראתו, אמרו לו הגיע זמנו של בית זה ליחרב? אמר להם לאו, אלא יהויקים מרד בי תנוהו לי ואלך, באו אצלו ואמרו לו ליהויקים נבוכדנצר בעי לך וכו' כיון

שלא שמע להם עמדו ונטלוהו ושלשלוהו לו, וכיצד שלשלוהו? רבי אליעזר ור' שמעון ר' אליעזר ב"ר נתן אומר חי שלשלו אותו כד"א (יחזקאל יט) ויתנהו בסוגר בחיים בחיים כתיב, ר' שמעון אומר מת שלשלו אותו לו כד"א (שם) למען לא ישמע קולו, עוד אמר רבי יהושע בן לוי אני מקיים דברי שניהם חי שלשלו אותו אלא שהיה מפונק ומת בידם.

מה עשה לו נבוכדנצר ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר נטלו והחזירוהו בכל ערי יהודה וישב עליו בפרדימוס והרגו, וקרע את החמור והכניסוהו לתוכו הה"ד (ירמיה כב) קבורת חמור יקבר, ר' נחמיה אומר נטלו והחזירו בכל ערי ישראל והרגו והיה מחתך ממנו כזיתים ומשליך לכלבים הה"ד קבורת חמור יקבר היכן היא קבורת חמור לא במעי הכלב הוא. (ויקרא רבה יט, ו)

ומבואר שהיויקים נענש במיתה בזויה ולא זכה לקבורה. (והרוצה יעיין בגמרא סנהדרין קד ע"א, ששם מתרצת הגמרא מדוע לא נמנה יהויקים עם המלכים שאין להם חלק לעולם הבא, ודרשו שקיבל עונשו בעולם הזה. ושם מסופר על גולגלתו שנמצאה על ידי רבי חייא בר' אבויה שניסה לקבורה ולא הצליח, ולבסוף אשתו שרפה אותה מבלי שידעה שזוהי גולגלת יהויקים. ע"ש)

מגילת ירמיהו

ירמיהו היה מתריע בעם ומנסה להחזירם למוטב, בין היתר התחיל ירמיהו להתנבא על חורבן בית המקדש וגלות ישראל. לצערנו, כנגד נבואותיו של ירמיהו עמדו נביאי שקר שאמרו לעם שירושלים לא תחרב. העם שמע לנביאי השקר והמשיך במעשיו הרעים, ולא זו בלבד אלא שציווה יהויקים לכלוא את ירמיהו הנביא על שהעז להתנבאות על ירושלים נבואות זעם.

כאשר ירמיהו היה בבית הכלא ציווה אותו הקב"ה לכתוב את נבואותיו על החורבן 'במגילה'. אולי בעקבות כך שיכתוב זאת בספר ויקרא זאת באוזניהם ישובו בתשובה – שהרי אינה דומה נבואה שנאמרה בעל פה לנבואה שניתנה להיכתב בספר. והבה נעיין בפסוקים:

וַיְהִי בַשָּׁנָה הַרְבִּיעֵת לַיהוֹיָקִים בֶּן יֵאֲשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת ה' לֵאמֹר: קַח לְךָ מִגִּלְת סֵפֶר

**וְכַתְּבַתְּ אֵלֶיהָ אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ עַל יִשְׂרָאֵל
וְעַל יְהוּדָה וְעַל כָּל הַגּוֹיִם מִיּוֹם דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ מִיְמֵי יֵאֱשִׁיחַ וְעַד
הַיּוֹם הַזֶּה: אוֹלַי יִשְׁמְעוּ בֵּית יְהוּדָה אֶת כָּל הַרְעָה אֲשֶׁר אֲנִי
חָשַׁב לַעֲשׂוֹת לָהֶם לְמַעַן יָשׁוּבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הַרְעָה וְסִלַּחְתִּי
לְעוֹנָם וְלִחְטָאתָם: וַיִּקְרָא יִרְמְיָהוּ אֶת בְּרוּךְ בֶּן נְרִיָּה וַיִּכְתֹּב
בְּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֶת כָּל דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו עַל מַגְלַת
סֵפֶר:**

נחלקו הראשונים איזו מגילה כתב ירמיהו, אך לדעת רובם כתב בתחילה את פרקי א', ב' וד' שבמגילת איכה. ואותם ציווה ירמיהו להקריא בבית המקדש ובירושלים למען ישובו עם ישראל בתשובה.

**וַיַּעַשׂ בְּרוּךְ בֶּן נְרִיָּה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ יִרְמְיָהוּ הַנְּבִיא לִקְרֹא
בְּסֵפֶר דִּבְרֵי ה' בֵּית ה': וַיְהִי בַשָּׁנָה הַחֲמִשִּׁית לַיהוֹזָקִים בֶּן
יֵאֱשִׁיחַו מֶלֶךְ יְהוּדָה בַּחֲדָשׁ הַתְּשִׁיעִי קָרְאוּ צוּם לִפְנֵי ה' כָּל
הָעָם בִּירוּשָׁלַם וְכָל־הָעָם הַבָּאִים מֵעַרְי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם:
וַיִּקְרָא בְרוּךְ בְּסֵפֶר אֶת דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֵּית ה' בְּלִשְׁכַּת גְּמַרְיָהוּ
בֶּן שָׁפָן הַסֹּפֵר בַּחֲצַר הָעֲלִיּוֹן פֶּתַח שַׁעַר בֵּית ה' הַחֲדָשׁ בְּאֲזִנֵּי
כָל־הָעָם: וַיִּשְׁלַחוּ כָל הַשָּׂרִים אֶל בְּרוּךְ אֶת יְהוּדִי בֶּן נְתַנְיָהוּ
בֶּן שְׁלֵמְיָהוּ בֶּן כּוֹשִׁי לֵאמֹר הַמְּגִלָּה אֲשֶׁר קָרַאת בְּהַ בְּאֲזִנֵּי
הָעָם קִחְנָה בִידְךָ וְלֶךְ וַיִּקַּח בְּרוּךְ בֶּן נְרִיָּהוּ אֶת הַמְּגִלָּה בְּיָדוֹ
וַיָּבֵא אֵלֵיהֶם: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו שֵׁב נָא וְקִרְאַנָּה בְּאֲזִנֵּינוּ וַיִּקְרָא
בְרוּךְ בְּאֲזִנֵּיהֶם: וַיְהִי כִשְׁמַעַם אֶת כָּל הַדְּבָרִים פָּחְדוּ אִישׁ אֶל
רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ אֶל בְּרוּךְ הַגִּיד נְגִיד לְמֶלֶךְ אֶת כָּל הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה:**

אנו רואים שעם ישראל 'פחדו' איש אל רעהו' כאשר שמעו מפי ברוך את מגילת איכה. ובאמת אם היו שבים אל הקב"ה בכל ליבם הייתה גזירת הגלות מתבטלת. אך עם ישראל ראו את נבואת ירמיהו כסתירה לנבואת נביאי השקר שניבאו טובות על ירושלים. ולכן כעת ביקשו כולם לראות כיצד ינהג מלך יהודה – יהויקים.

**וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בֵּית הַחֹרֶף בַּחֲדָשׁ הַתְּשִׁיעִי וְאֶת הָאָח לִפְנֵי
מִבְּעֵרַת: וַיְהִי כִקְרֹא יְהוּדִי שֶׁלֶשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבַּעַת יְקִרְעָה
בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהִשְׁלִיךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל הָאָח עַד תָּם כָּל
הַמְּגִלָּה עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הָאָח: וְלֹא פָחְדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת
בְּגָדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל עַבְדָּיו הַשְּׂמַעִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
(ירמיהו פרק לו)**

ובפסוקים אלו מבואר שלא רק שיהויקים לא שמע לקול התוכחה שבמגילת איכה, אלא גם נהג בה בביזיון גמור – שרף אותה באש.

חז"ל מלמדים אותנו שהביזיון שנהג יהויקים היה גדול יותר שבתחילה 'קדר כל אזכרות שבה' דהיינו שחתך את כל האזכרות של הקב"ה במגילה ואתם שרף באש, כדי לנהוג בהם ביזיון גמור.

חז"ל לומדים מחטא עצום זה, שכאשר אדם רואה ספר תורה שנשרף חייב הוא לקרוע בגדיו. שהרי על יהויקים והיושבים שם נאמר 'ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם' – דורשים חז"ל 'מכלל שהיו צריכים לקרוע', מפני ששרף יהויקים את האזכרות שבמגילת איכה.

יהויקים חטא גדול ביותר במעשה זה וכמו שנאמר שם בפסוקים שלאחר מכן: **"לֹכֵן כֹּה אָמַר ה' עַל יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִהְיֶה לוֹ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דָוִד וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מִשְׁלַכֶּת לַחֲרֹב בַּיּוֹם וְלִקְרַח בְּלִילָה:"**. לאחר מעשה זה נצטווה ירמיהו לכתוב מחדש את מגילת איכה – אשר שרף יהויקים, ולהוסיף עליה עוד פסוקים (עליה הוסיף את פרק ג' ולאחר מכן גם את פרק ה').

אנא מלכא

כאשר נתבונן בדברי חז"ל נלמד שבתחילה יהויקים לא ראה במגילת איכה סתירה למלכותו, ורק כאשר שמע פסוק מסוים אז החליט לשרוף את המגילה באש. הבה נתבונן:

אמרו ליה ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות, אמר להו מה כתיב ביה? (איכה א, א) 'איכה ישבה בדד', אמר להו אנא מלכא, א"ל (איכה א, ב) 'בכה תבכה בלילה', אנא מלכא, (איכה א, ג) 'גלתה יהודה מעוני', אנא מלכא, (איכה א, ד) 'דרכי ציון אבלות', אנא מלכא, (איכה א, ה) 'היו צריה לראש', אמר להו מאן אמרה (איכה א, ה) 'כי ה' הוגה על רוב פשעיה' מיד קדר כל אזכרות שבה ושרפן באש (מועד קטן כ"ו, ע"א)

גמרא זו תמוהה ביותר. כאשר הקריאו לפני יהויקים את פסוקי מגילת איכה "ספר הקינות" - 'דרכי ציון אבלות' גלתה יהודה מעוני', אמר יהויקים טענה תמוהה - עדיין אני אהיה מלך. ומה השתנה בפסוק 'היו צריה לראש' שכאשר שמע פסוק זה החליט לשרוף את המגילה? ומה השתנה פסוק זה משאר הפסוקים?

ועוד קשה וכי איזה מלך יהיה על עיר ש'איכה ישבה בדד' ועל איזה עם כש'גלתה יהודה מעוני'? וכי זו מלכות? עלינו להבין לעומק מה מונח בדברי הגמרא.

ועוד יש לשאול: מה יועיל ליהויקים אם ישרוף את מגילת איכה? והלא נבואה היא זו. וכי העלה על דעתו שאם ישרוף את המגילה תתבטל הגזירה? שהרי הפסוק אומר עליו "ולא פחדו" וא"כ מה צורך יש בשריפת המגילה? ועוד מדוע נקט בכדי ביזיון - 'קדר כל אזכרות שבה ושרפם באש'?

והשאלה הקשה ביותר: כאשר שמע יהויקים את הפסוק 'היו צריה לראש' שאל אותם יהויקים 'מאן אמרה' וענו לו את המשך הפסוק 'כי ה' הוגה על רוב פשעיה' דהיינו שנבואה זו היא מפי ה'. יש לשאול, מה שאלתו 'מאן אמרה' וכי לא ידע שירמיהו הוא נביא? וכי לא ידע שנבואה זו היא בשם ה'? מה חודש לו בהמשך הפסוק 'כי ה' הוגה על רוב פשעיה'?

כל אלו שאלות קשות ביותר.

נבאר את הדברים ע"פ ביאורו של רבי יהונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש מאמר יג, כאן אנו חוזרים לנושא 'האלמנה והגרונה' שבמאמרים אלה: יהויקים ואנשי דורו לא יכלו לתפוס שבית המקדש ייחרב. הדור שחי בזמן בית המקדש וראה בחוש את קדושת והשראת השכינה בבית המקדש, לא האמינו שגזירה זו יכולה לצאת אל הפועל. לכל היותר הם חשבו שחלק כלשהוא מהעם ייצא לגלות, אך לגבי חורבן בית המקדש - הם היו בטוחים שיחזור בו הקב"ה מגזירה זו. זאת משום שהבינו וראו בחוש מידי יום ביומו, ששמו יתברך נקרא על ישראל ובית המקדש.

יהויקים לא האמין לירמיהו שבית המקדש ייחרב - לא רק מפני רשעותו. אלא גם מתוך הבנה של המציאות שחורבן בית המקדש הוא בבחינת 'שריפת שמו יתברך' - שריפת בית אלוקינו ששמו נקרא עליו. ולכן כאשר הבין יהויקים מתוך הפסוקים שכבר נבאר, שירמיהו כתב "בספר הקינות" שיתבצע חורבן בבית המקדש - לקח את המגילה שכתב ירמיהו 'קדר את האזכרות שבה' - לקח את המקומות שבה מוזכר שם ה' במגילה, 'ושרפם באש'. כל זאת ע"מ להגיד לירמיהו: איני מאמין שיתבצע חורבן בבית המקדש - לא תיתכן מציאות כזו, שריפת בית המקדש שקולה כשריפת האזכרות שבמגילה. כשם שלשרוף את אזכרת שם ה' הוא מעשה בלתי נתפס על הדעת, כך חורבן בית המקדש ששמו יתברך נקרא עליו - הוא בלתי נתפס!

כאן טעה יהויקים, הוא הבין שחורבן בית המקדש הוא 'כריתות' גירושין' שאין חזרה מהם. מציאות שלא תיתכן. ואם בכל זאת תקרה, היא מהווה את סיום הקשר בין ישראל להקב"ה ח"ו. לכן לא האמין יהויקים שתיתכן מציאות כזו.

מעתה נבין, כאשר הקריאו לפני יהויקים את הפסוקים 'איכה ישבה בדד' גלתה יהודה מעוני' 'דרכי ציון אבלות' (פסוקי א-ד). אמר יהויקים 'אנא מלכא' – מלכות יהודה תעמוד על תילה ובית המקדש יישאר לפליטה. אולי חלק נכבד מהעם יצאו לגלות ויתקיימו הפסוקים: 'בכה תבכה בלילה', 'דרכי ציון אבלות', אבל "המלכות" תישאר בידי ישראל – ואני יהיה מלכם.

אין להבין שטענת "אנא מלכא" נובעת מרשעות ואנוכיות בלבד. אלא טענת "אנא מלכא" מבטאת תפיסה שהמלכות ובית המקדש יישארו בידי ישראל – שהרי שמו יתברך נקרא עליהם, ומסתבר שאף מגלות העם יחזור בו הקב"ה וינחם על הרעה, מאותה סיבה ששמו יתברך נקרא עליהם.

כל עוד פסוקים אלו הוקראו לפני יהויקים, הוא לא ראה בכך סתירה למציאות שבה האמין. אך כאשר הקריאו לפניו את הפסוק 'היו צריה לראש' היינו שהמלכות וה"ראש" יעבור לאומות העולם, הבין שמנבא ירמיהו בפסוק זה שבית המקדש ייחרב. בפסוק זה מוכח שכוונת המגילה שהמלכות תעבור לאומות העולם ובית המקדש ייחרב – סמל 'הכריתות' 'הגירושין'.

אך יש להדגיש כאן עוד נקודה חשובה:

אם נשים לב נראה שבפסוק זה (א, ה) מוזכר לראשונה במגילה שם ה'. בכל ארבעת הפסוקים שבתחילת המגילה שאותם הקריאו בתחילה לפני יהויקים (א-ד), 'איכה ישבה בדד', 'בכה תבכה בלילה', 'גלתה יהודה מעוני', 'דרכי ציון אבלות', בכולם לא מוזכר שם ה'.

כאן יש לרדת להבנה עמוקה:

כשיהויקים שמע את הפסוק 'היו צריה לראש' והבין שבית המקדש ייחרב, שאל 'מאן אמרה?' האם יש היזכור לשם ה' בפסוקים אלו? כאשר ענו לו 'כי ה' הוגה על רוב פשעיה', ענו לו בסך הכל את המשך הפסוק: 'היו צריה לראש אויבה שלו כי ה' הוגה על רוב פשעיה'. כאן ראה יהויקים את הסתירה!

לא יתכן ששם ה' יכתב לראשונה דווקא במקום שבו מוכח - מוזכר חורבן בית המקדש! לא יתכן ששמו יתברך מסתדר עם חורבן בית המקדש, שהרי שריפת בית המקדש היא כשריפת שם ה'.

לכן לא שרף יהויקים את כל המגילה אלא לקח דווקא את האזכרות שבמגילה – מה שמבטא את הסתירה לחורבן בית המקדש - פסוק זה, שמוזכר בו לראשונה שם ה', ואותם שרף. להגיד לירמיהו, שעל אף כל רשעותו של יהויקים, אין הוא מאמין שחורבן בית המקדש ייצא לפועל. ששריפת בית המקדש שקולה כשריפת שם ה', ולכן שרף את האזכרות שבמגילה להורות על זה.

יהויקים טעה בהבנת 'הגרושה והאלמנה' הוא לא הצליח להבין שגם בגלותנו אנו 'כאלמנה' ששם בעלה עליה והגלות היא לטובתנו. הוא ראה סתירה בפסוק בין שם ה' – לבין היו צריה לראש. הוא הבין שהגלות וחורבן בית המקדש הם 'גירושין' – 'כריתות', ולכן הגיב במעשה לא נתפס על הדעת – בשריפת אזכרות שם ה' שבמגילה. טעותו הייתה באי ההבנה שגם בגלות וחורבן בית המקדש מוזכר ומגולם שם ה' – 'הייתה כאלמנה'. **וההפך הוא הנכון**, שם ה' הוזכר לראשונה בפסוק שמוכח בו חורבן בית המקדש, להורות לנו שגלות זו היא מאיתו יתברך. ודווקא שם מתגלה שמו - שנקרא עלינו גם בגלותנו. לכן הוזכר שם ה' במגילת איכה לראשונה דווקא בפסוק זה -ללמדנו ששמו נקרא עלינו גם בגלותינו- 'הייתה כאלמנה'.

גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה

מעתה נוכל לבאר עוד גמרא תמוהה. הבה נתבונן:

אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה שנאמר (ירמיהו ג, א) 'לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנוף הארץ היא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'. (יומא פו, ע"ב)

ופירש שם רש"י 'שגדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה', הכוונה ללאו של "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הוטמאה" (דברים כד, ד).

דהיינו התורה אוסרת על אדם שגירש את אשתו ולאחר מכן נישאה לאדם אחר, לשוב לקחתה לו לאישה. מחדש רבי יוחנן 'שגדולה תשובה' – שעם ישראל עברו לכאורה 'גירושין' מהקב"ה, בכך ששילחם והיגלם, 'הן ישלח איש את אשתו'. ובגלותם עבדו ישראל עבודה זרה – 'והייתה לאיש אחר'. והלוא הדין הוא שאסור לשוב ולקחתה לאישה, וא"כ כיצד ישובו עם ישראל אל הקב"ה? ועל כן

מחדש רבי יוחנן 'גדולה תשובה' – כוח התשובה כל כך גדול, שהוא דוחה 'לא תעשה שבתורה' ולכן אומר הקב"ה לישראל 'שוב אלי נאם ה'.

עלינו להתבונן לעומק בדברי גמרא זו:

מפרשי 'התנא דבי אליהו' שהובאו בחלקים הקודמים שואלים:

הרי נפסק להלכה שגרופה שלאחר גירופה זינתה מותרת להינשא שוב לבעלה הראשון (אבן העזר י', א). אמנם אם נישאה נישואין גמורים לאיש אחר, אסורה לשוב לבעלה. אך אם זינתה לאחר שהתגרשה מותרת היא לבעלה. וא"כ מדוע אמר רבי יוחנן 'גדולה תשובה' והרי הפסוק אומר 'ואת זנית רעים רבים', דהיינו שעבודה זרה מוגדרת 'כזנות' (ע"ז מוגדרת כזנות במקומות רבים בתורה וזה מושג רחב בפני עצמו) ולא צריך שום היתר לשוב אל הקב"ה? וכי על זה חידש רבי יוחנן 'גדולה תשובה שדוחה ל"ת'?

ותירץ 'הרמזי' אש' בספרו על תנא דבי אליהו: שלכאורה דין זה של התורה אינו מובן, והלאו דברים קל וחומר הם, אם גרושה שנישאה **בהיתר** – אסורה לחזור לבעלה, גרושה שזינתה - מעשה **אסור**, קל וחומר שתהיה אסורה לחזור לבעלה? ומדוע התירה התורה גרושה שזינתה ואסרה אישה שזינתה? והדבר תמוה.

והסביר שזה 'החידוש' של רבי יוחנן: הקב"ה מאהבת ישראל וחפצו שישובו בתשובה, כתב 'וחידש' בתורה שגרושה שזינתה מותרת להינשא לבעלה. כדי שאם יעבדו ישראל ע"ז יוכלו לשוב אל 'בעלה הראשון' – הקב"ה. ואע"פ שהיתר זה של גרושה שזינתה הוא הפך הסברא, כל זה כדי להורות לנו עד כמה חפץ הקב"ה בתשובתנו – והיינו שהקב"ה כתב בתורה דין שהוא לכאורה היפך הסברא, כדי ללמדנו את כוח התשובה וחפצו יתברך בה.

וזה חידש רבי יוחנן: 'גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה' – אין הכוונה שיש כאן 'לאו' ו'דחיה' באמת (כגון עשה דוחה לא תעשה). אלא כל כך גדול כוח התשובה שהוא 'דחה' ושינה את הלאו של 'לא יוכל לחזור לקחתה', שאם זינתה מותרת להינשא לבעלה הראשון. וזו ההוכחה 'שגדולה תשובה'.

ממאמרים אלו אנו למדים שתפקידנו בגלות הוא להפנים את המושג 'הייתה כאלמנה' ששמו יתברך נקרא עלינו גם בגלותינו, כשם שהאלמנה שם בעלה נקרא עליה.

וכמו שכבר ביארנו: שם המגילה 'איכה', והפסוק הראשון במגילה מלמדנו רבות. הרישא של הפסוק 'איכה ישבה בדד', ושם המגילה שנקרא 'איכה' – מסמל את האשמה בחטאינו, מסמל את 'הגירושין'. כשם שאדם הראשון חטא ונתגרש מגן עדן - כך אנו חטאנו וגורשנו מארצנו.

אך הסיפא של הפסוק מלמדנו שאין אלו גירושין גמורים. ולא די בכך שמטרת הגלות והעונש אינו כגירושין, אלא ההגדרה הנכונה של הגלות היא 'הייתה כאלמנה' – שמו של הקב"ה נקרא עלינו גם בגלותינו. הרישא של הפסוק: מלמדנו את הגלות מבחינה חיצונית – עונש והגליה בעקבות חטאינו - כאדם הראשון שגורש מגן עדן וקונן עליו הקב"ה 'איכה'. אך הסיפא של הפסוק מלמדנו את הבחינה הפנימית של תפקיד הגלות – 'הייתה כאלמנה' ששמו נקרא עלינו. וכל מטרת הגלות היא לטובתנו כדי שלא נאבד בחטאינו כמו שאירע לז' עממין. וכמו שכתב הספורנו שהובא לעיל שגם בגלותינו אנו בבחינת 'עבדי הם', וכמו שביארנו שבפסוק 'היו צריה לראש' ששם מוזכר לראשונה שם ה' במגילה.

וראוי לסיים כאן בדבריו של רבי חיים בן בצלאל אחי המהר"ל בספרו 'אגרת הטיוול' שכתב שלא תמצא בכל מגילת איכה את שם 'אלוקים' שמסמל את מידת הדין, אלא רק שמות של רחמים כגון הוי"ה וכו'. ולכאורה היה אמור להיכתב במגילת החורבן שם של מידת הדין – שמסמל את העונש לעם ישראל שחטא? ותירץ שזה ללמדנו יסוד גדול במגילת איכה, שגם בגלותנו הקב"ה מתנהג עמנו בבחינת 'ברוגז רחם תזכור'. וכמו שכתבנו ששמו יתברך נקרא עלינו גם בגלותינו, ותמיד אנו בבחינת 'עבדי הם' וכדברי הספורנו.

מאמר ו' עבודה זרה

שאלות:

1. מה מטרת הניסיון בעבודה זרה?
2. מה הייתה טענת ה'נשים המקטרות'?
3. מדוע מחולקות הפטרות 'לתלתא דפורענותא ושבעה דנחמתא'?

במאמר זה נעסוק באופן מסוים בחטא עבודה זרה, כידוע חטא עבודה זרה היה נפוץ במיוחד בזמן בית המקדש הראשון, שנחרב על שהיה בו עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. המתבונן בחז"ל יראה, שאף שנזכר שחטאו ישראל בכל הג' עבירות החמורות, חטא העבודה זרה היה המכריע והחמור מכולם.

"א"ר יהושע בן לוי לא חרבה ארץ ישראל עד שעבדו בה ז' בתי דינים ע"ז ואלו הן ירבעם בן נבט ובעשא בן אחיה ואחאב בן עמרי ויהוא בן נמשי ופקח בן רמליהו ומנחם בן גדי והושע בן אלה שנאמר (ירמיהו טו, ט) אומללה יולדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעוד יומם בושה וחפרה" (גיטין פ"ח ע"א)

כידוע המספר 'שבע' מבטא שלמות כלשהיא, הוא מבטא היקף של שבוע שלם כעניין שבעת ימי בראשית. אמנם אינו מבטא שלמות כמספר 'עשר', אך גם המספר שבע מבטא שלמות כלשהי. ולכן מלכות ישראל נחרבה לאחר שעבדו בה 'שבעה בתי דין' עבודה זרה, כמות זו של דורות ומלכים שעבדו עבודה זרה סימלה שחטא העבודה זרה השתרש בעם ישראל ועל כן אז 'חרבה ארץ ישראל'.

וכן תמצא יסוד זה בחלוקת הפטרות על הפורענות והנחמה, שכידוע מחולקות 'לתלתא דפורענותא' – שלוש של פורענות, ואח"כ 'שבעה דנחמתא' – שבע הפטרות של נחמה, לא בכדי הפטרות הנחמה הם שבעה, הם מסמלים שלמות כלשהיא – שהנחמה היא העיקר. יחדיו, השלוש של הפורענות והשבע של הנחמה, הם עשרה הפטרות, שמסמלים שלמות, שהעיקר הולך אחר החיתום.

וראו להביא כאן את דבריו של רבי יצחק יעב"ץ שכתב בחתימת ספרו 'צדקת תמים':

ובשם מהר"י בי רב ע"ה מצאתי כתוב, תלתא דפורענותא, הוא יען 'כי אוי לו למי שחטא ושנה בו וחזר לעשותו פעם שלישית. ושבעה דנחמתא, להורות נבואת הנביא ע"ה כי 'אור החמה יהיה שבעתיים' (ישעיה ל, כו) אמן כן יעשה האל יתברך וכן יהי רצון.

הנשים המקטרות

כידוע, לאחר שהחריב נבוכדנצר מלך בבל את ירושלים, השאיר בה את מקצת העם, הדלים והאביונים שבהם, על מנת שיעבדו את השדות והכרמים. נבוכדנצר שם עליהם מושל – גדליה בן אחיקם, תפקידו היה למשול על העם תחת הנהגתו של מלך בבל. נבוכדנצר הבטיח ליושבים בא"י הגנה מפני תוקפיהם.

ירמיהו הנביא, שלא היה ברגעי החורבן (הקב"ה שלחו למקום אחר) לא נלקח לגולה כשבוי. אך כשראה שהגלו את ישראל הלך עמהם ברצונו עד בבל – שכן מהות ותפקיד הנביא, הוא למען העם. לאחר מכן שב ירמיהו לא"י על מנת להיות לצד היושבים הבודדים שישבו תחת הנהגתו של גדליהו בן אחיקם.

לא נאריך בסיפור הדברים, אך 'בעליס' מלך עמון ניסה להשתלט על שארית העם שביהודה, ולכן הבטיח לישמעאל בן מתניה שאם ירצח את גדליהו, יקבל הוא תחתיו את המלוכה. היו שהזהירו את גדליהו מכך, אך הוא לא האמין להם.

**וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַיָּדֹעַ תִּדְעַל לִי בְעֵלִיס | מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן שְׁלַח אֶת
יִשְׁמַעְאֵל בֶּן נְתַנְיָה לְהַכְתֵּךְ נַפְשׁ וְלֹא הֶאֱמִין לָהֶם גְּדַלְיָהוּ בֶן
אֲחִיקָם: (ירמיהו סוף פרק מ)**

אך לבסוף, כאשר הזהירו את גדליהו כך היה, הוא נרצח. ועל כן אנו צמים מדי שנה את צום גדליהו.

**וַיְהִי | בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בָּא יִשְׁמַעְאֵל בֶּן נְתַנְיָה בֶן אֱלִישַׁמַּע מִזְרַע
הַמְּלוּכָה וְרַבֵּי הַמֶּלֶךְ וְעִשְׂרָה אַנְשִׁים אִתּוֹ אֶל גְּדַלְיָהוּ בֶן אֲחִיקָם
הַמְצַפֶּתָה וַיֹּאכְלוּ שֵׁם לֶחֶם יַחְדָּו בַּמִּצֵּפָה: וַיִּקָּם יִשְׁמַעְאֵל בֶּן נְתַנְיָה
וְעִשְׂרַת הָאֲנָשִׁים | אֲשֶׁר הָיוּ אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶן אֲחִיקָם בֶּן שָׁפָן
בְּחָרֵב וַיָּמָת אִתּוֹ אֲשֶׁר הִפְקִיד מֶלֶךְ בָּבֶל בְּאַרְצָ: (ירמיהו מא, א-ב)**

לאחר מכן רצה ישמעאל לקחת העם ששבה אל מלך בני עמון. לבסוף, קמו ונלחמו עימו חלק מהנותרים ביהודה וניצחוהו, סופו היה שהצליח לברוח אל מלך בני עמון. שארית העם נותר ביהודה.

מיתה זו של גדליה שהיה צדיק והולך בדרכי ה', הייתה בבחינת שבר על שבר ליושבי יהודה. לא רק שנחרב בית המקדש, אלא אפילו במתי מעט שנשארו בה, הגיעו עד כדי רצח צדיק, למען תאוות כס ההנהגה.

חוץ מהשבר הרוחני שבמיתת הצדיק וחרבן בית המקדש, כעת חששו ישראל שמא נבוכדנצר יהרגם, לאחר שישמע שניצגו – גדליה, נרצח בידי אחיו מבני ישראל. ישראל חשבו שאולי יקדימו רפואה למכה, וימלטו כבר מעכשיו אל ארץ מצרים.

כעת ביקשו ישראל מירמיהו שיורה להם את הדרך, האם להישאר בארץ ישראל או להימלט אל ארץ מצרים.

וַיֹּאמְרוּ אֵל יִרְמְיָהוּ הַנְּבִיא תִפְּל נָא תַחַנְּתָנוּ לַפְּנִיךָ וְהַתְּפַלֵּל בְּעַדְנוּ אֵל ה' אֱלֹהֶיךָ בְּעַד כָּל הַשְּׂאֲרִית הַזֹּאת כִּי נִשְׁאַרְנוּ מֵעַט מֵהַרְבֵּה כְּאִשֶׁר עֵינֶיךָ רְאוֹת אֵתנוּ: וַיְגַד לָנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נֶלְךָ בָּהּ וְאֵת הַדְּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יִרְמְיָהוּ הַנְּבִיא שְׁמַעְתִּי הַנְּנִי מִתְּפַלֵּל אֵל ה' אֱלֹהֵיכֶם כְּדַבְּרֵיכֶם וְהִלֵּה כָל הַדְּבָר אֲשֶׁר יַעֲנֶה ה' אֶתְכֶם אֲגִיד לָכֶם לֹא אֲמַנַע מִכֶּם דְּבָר: (ירמיהו פרק מב)

ירמיהו התפלל בעד העם, והשיבו הקב"ה שישראל צריכים להמשיך לשבת בארץ ישראל. אל להם לפחד ממלך בבל, הוא לא יעשה להם כל רע. אבל אם ילכו לארץ מצרים, לא רק שלא ינצלו ממוות, אלא במצרים יאבדו וימותו.

אם שׁוֹב תִּשְׁבּוּ בְּאַרְץ הַזֹּאת וּבְנִיתִי אֶתְכֶם וְלֹא אֶהְרֵס וְנִטְעַתִּי אֶתְכֶם וְלֹא אֶתּוֹשׁ כִּי נַחֲמַתִּי אֵל הַרְעָה אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי לָכֶם: אֵל תִּירְאוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ בְּבַל אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְאִים מִפְּנֵי אֵל תִּירְאוּ מִמֶּנּוּ נְאֻם ה' כִּי אֶתְכֶם אֲנִי לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְלְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ: וְעַתָּה לֵכֵן שְׁמַעוּ דְבַר ה' שְׂאֲרִית יְהוּדָה כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם אַתֶּם שׁוֹם תִּשְׁמֹון פְּנִיכֶם לְבַא מִצְרַיִם וּבְאַתֶּם לְגֹור שֵׁם: וְהִיתָה הַחֲרֹב אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְאִים מִמֶּנָּה שֵׁם תִּשְׁיֵג אֶתְכֶם בְּאַרְץ מִצְרַיִם וְהִרְעִיב אֲשֶׁר־אַתֶּם | דְּאֲגִים מִמֶּנּוּ שֵׁם יִדְבֶּק אַחֲרֵיכֶם מִצְרַיִם וְשֵׁם תִּמְתּוּ: (פרק מב)

לצערנו, ישראל לא שמעו אל ירמיהו גם כאן, ואמרו לו 'שקר' אתה דובר, ושארית עם ישראל ירדו לארץ מצרים.

בארץ מצרים מצבם הרוחני של ישראל הדרדר שוב, הם התחילו לחזור על חטאיהם שהיו עושים קודם חורבן בית המקדש, הם חזרו לעבוד עבודה זרה.

בעקבות כך ציווה הקב"ה את ירמיהו לרדת לארץ מצרים ולנסות להחזיר בתשובה את ישראל היושבים שם.

וַעֲתָה כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְמַה אַתֶּם עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה אֶל נַפְשֹׁתְכֶם לְהַכְרִית לָכֶם אִישׁ וְאִשָּׁה עוֹלָל וְיוֹנֵק מִתּוֹךְ יְהוּדָה לְבִלְתִּי הוֹתִיר לָכֶם שְׂאֲרֵיתִי: לְהַכְעִסְנִי בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיכֶם לְקַטֵּר לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים לְגוֹר שָׁם לְמַעַן הַכְרִית לָכֶם וּלְמַעַן הַיּוֹתֵכֶם לְקַלְלָהּ וּלְחַרְפָּהּ בְּכָל גּוֹי הָאָרֶץ: הַשְׁכַּחְתֶּם אֶת רְעוֹת אֲבוֹתֵיכֶם וְאֶת רְעוֹת | מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת רְעוֹת נָשָׂיו וְאֶת רְעֵתְכֶם וְאֶת רְעֵת נְשֵׂיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם: (ירמיהו פרק מד)

גם כאן לצערנו לא שמעו ישראל בקול ירמיהו והמשיכו לעבוד עבודה זרה.

אך בשונה משאר הפסוקים שבהם מוזכר שישראל - לא שמעו בקול הנביאים, כאן, בעקבות הדרדר העמוק שהיה בישראל שהלכו לארץ מצרים, ובעקבות השבר על שבר שהיה להם בחורבן בית המקדש ובמיתת גדליה, העזו לפצות את פיהם ולהתווכח עם ירמיהו על כוחה של העבודה זרה.

ויכוח זה שהיה לישראל עם ירמיהו על הניסיון הגדול שבחטא עבודה זרה, הוא בין הבודדים בתנ"ך שעוסקים בשאלה זו, ועל כן יש לנו להתבונן לעומק בפסוקים העוסקים בכך. הבה נעיין:

וַיַּעֲנוּ אֶת יְרֵמְיָהוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַיְדֻעִים כִּי מְקַטְרוֹת נְשִׂיהֶם לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים וְכָל הַנָּשִׁים הַעֲמֻדוֹת קֹהֵל גְּדוֹל וְכָל הַעַם הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּפִתְרוֹס לְאָמַר: הַדְּבַר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלֵינוּ בְּשֵׁם ה' אֵינְנוּ שֹׁמְעִים אֵלֶיךָ: כִּי עָשָׂה נַעֲשָׂה אֶת כָּל הַדְּבָר | אֲשֶׁר יָצָא מִפִּינוּ לְקַטֵּר לְמַלְכַת הַשָּׁמַיִם וְהַסִּיף לָהּ נֹסְכִים כְּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ אֲנַחְנוּ וְאֲבֹתֵינוּ מַלְכֵינוּ וְשָׂרֵינוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם וְנִשְׁבַּע לְחַם וְנַהֲיָה טוֹבִים וְרָעָה לֹא רָאִינוּ: וּמִן אֵז חָדְלָנוּ לְקַטֵּר לְמַלְכַת הַשָּׁמַיִם וְהַסִּף לָהּ נֹסְכִים חֲסָרְנוּ כָּל וּבְחָרָב וּבְרָעַב תָּמְנוּ: (מרק מד)

כל הקהל הגדול שהיה שם – האנשים שידעו שמקטרות נשיהם לע"ז וכן הנשים בעצמם. כולם טענו אותה טענה, אם נקטר לעבודה זרה יהיה לנו טוב, וההפך מדברך, כאשר הפסקנו לקטר לעבודה זרה 'חסרנו כל' 'ובחרב וברעב תמנו'. ישראל טענו לירמיהו טענה חזקה

לכאורה, כשאנו עובדים לע"ז טוב לנו ולעומת זאת כאשר חדלנו לקטר 'חסרנו כל'.

הכיצד יש להתמודד עם טענתם? מה התשובה להוכחה שלהם?

המלבי"ם מסביר שם שהם הגיעו אל ירמיהו עם טענה שונה מפשט הפסוק. ואלו דבריו:

הם הכחישו גוף הראיה שלו שהוכיח שהקיסור היה סבה להרעות שבאו עליהם, והם אמרו בהפך שהלא בימי אחז ומנשה שהתמידו בע"א לא באה הרעה רק בימי צדקיהו שאז לא התמידו בע"א כי רוב העם עבדו את ה' ושמעו לדברי הנביאים ולמה באה הרעה בימיו, מזה הוכיחו להפך שהקיסור היה מועיל ומגין בעדם ובעת התרשלו ולא הקטירו למלכת השמים באה עליהם הרעה (מלבי"ם)

עם ישראל שאלו את ירמיהו, מדוע בית המקדש נחרב דווקא בדורנו? מדוע לא נחרב בית המקדש בדורו של מנשה שהתמידו בע"ז? או בדורו של אחז? בדורנו הע"ז הייתה פחותה מהדורות ההם וא"כ זוהי ראייה, כך סברו, שהע"ז עשתה להם טוב והגנה עליהם, ודווקא בדור זה שהיה בו ע"ז אך מעט יותר מדורות אחרים אירע החורבן.

טענות אלו הם טענות קשות, אנו מבינים מכאן כמה קשה היה הניסיון שבחטא עבודה זרה.

בטרם נענה על שאלתן ועל ההוכחות שלהם, נביא עוד מקור שנבין עד כמה גדול היה הניסיון:

א"ל רבא בר רב יצחק לרב יהודה האיכא בית עבודת כוכבים באתרין דכי מצטריך עלמא למטרא מתחזי להו בחלמא ואמר להו שחטו לי גברא ואייתי מטרא שחטו לה גברא ואתי מטרא א"ל השתא אי הוי שכיבנא לא אמרי לכו הא מלתא דאמר רב מאי דכתיב (דברים ד, יט) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים מלמד שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב (משלי ג, לד) אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא לטמא פותחין לו בא לטהר מסייעין אותו:

שאל רבא את רב יהודה, יש בית ע"ז באזורנו, שכאשר יש שנת בצורת ולא יורד גשם, הע"ז נגלה בחלום הלילה לכל יושבי הכפר, ואמר להם 'שיחטו לי אדם ואני אתן לכם מים', למחרת הולכים בני הכפר ושוחטים לע"ז את האדם – ויורד גשם. שאל רבא כיצד זה יתכן? ענה לו רב יהודה, כך היא הנהגתו של הקב"ה בעולם, הבא

לטמא פותחין לו, אומות העולם מחפשים ורוצים לעבוד ע"ז ולכן יש כוח לע"ז להחטיאן, על מנת לטורדן מן העולם. בכל זאת, מבינים אנו עד כמה גדול היה הניסיון שבחטא ע"ז, שהרי כאן מדובר בדור האמוראים, שכבר ביטלו כנסת הגדולה את יצר ע"ז, וא"כ צא וחשוב איזה ניסיון גדול היה לפני כן.

התורה עונה על שאלתינו במילים הבאות:

כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נְבִיא אֹי חַלְוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אֹת אוּ מוֹפֵת: וְבָא הָאוֹת וְהַמוֹפֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלֶיךָ לְאמֹר גִּלְכָּה אַחֲרַי אֱלֹהִים אַחֲרַיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעַתֶּם וְנִעְבַּדְתֶּם: לֹא תִשְׁמַע אֶל דִּבְרֵי הַנְּבִיא הַהוּא אוּ אֶל חוֹלְמוֹ הַחַלְוֹם הַהוּא כִּי מִנְסֵה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לְדַעַת הַיִּשְׁכֶּם אֹהֲבִים אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּכָל לַבְבְּכֶם וּבְכָל-נַפְשְׁכֶם: (דברים יג, ד)

א"ר אבהו א"ר יוחנן בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו חוץ מעבודת כוכבים שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו תניא רבי יוסי הגלילי אומר הגיע תורה לסוף דעתה של עבודת כוכבים לפיכך נתנה תורה ממשלה בה שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו (סנהדרין צ,א)

התורה מספרת לנו שיכול נביא או חולם חלום, לעשות אות או מופת, ובכל זאת לא נשמע לו. ידעה התורה את גודל הניסיון – 'ירדה תורה לסוף דעתה של עבודת כוכבים', ולכן 'נתנה תורה ממשלה בה' – יש אפשרות למשול בע"ז – לשלוט בניסיון ע"י ידיעה שמציאות כזו יכולה להתרחש. אך מדוע רצתה התורה שיהיה זה ניסיון כה גדול? ועל זה עונה התורה 'כי מנסה ה' אלוהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וכו' בכל לבבכם ובכל נפשכם'. חז"ל מסבירים שלא בכדי כתוב כאן 'בכל לבבכם', שהכוונה כידוע לדרשת חז"ל בשני ללבר, ביצר הטוב וביצר הרע. שהאדם בוחר ללכת בדרך הטובה - כאשר אין יתרון ברור ליצר הטוב על פני היצר הרע, זוהי הוכחה! שהוא אוהב את הקב"ה.

התורה נתנה לאדם ניסיון כה גדול דווקא בחטא זה, כי הוא יסוד האמונה, 'אנוכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום'. הקב"ה האריך אפים לישראל גם בדורות שעבדו ע"ז – מנשה ואחז, זה היה חלק מהניסיון! שלהם, ובזה טעו ישראל בדור החורבן. למדנו עד כמה גדול היה ניסיון הע"ז, ובזה יש מעט לימוד זכות על אותם דורות.

מודה אני לבורא עולם שזיכני להוציא לאור חיבור זה, ויהי רצון שאזכה להוציא לאור חיבורים וחיידושים נוספים. אמן.